

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Simona Křeválková

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ženský svět v řecko-římském helénistickém období
Women's world in Greek and Roman Hellenistic Times

Simona Křeválková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk - Dějepis

2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Ženský svět v řecko-římském helénistickém období vypracoval/a pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Místo a datum odevzdání práce

.....

Podpis

Ráda bych poděkovala vedoucí mé práce doc. PhDr. Janě Keparové, CSc. za pomoc a připomínky, ale především za ochotu a laskavost, s jakou přistupovala ke mně i k mé práci.

Dále bych ráda poděkovala pracovníkům knihovny Ústavu řeckých a latinských studií a knihovny Českého egyptologického ústavu za cenné rady a čas, který mi věnovali. Jmenovitě děkuji za doporučení literatury doc. PhDr. Květě Smolárikové, Ph.D., doc. PhDr. Václavovi Markovi, CSc. a PhDr. Janu Součkovi, CSc.

ANOTACE

Záměrem této bakalářské práce je porovnat postavení ženy ve starověkých civilizacích, konkrétně v Řecku, Římě a Egyptě. Sleduji zde období od počátku helénismu až do sjednocení výše jmenovaných oblastí pod správu Římské říše. Soustředím se na společenský a intimní život žen, jejich sociální role v průběhu života, snažím se zjistit, jaká měly práva a povinnosti. Tyto poznatky navzájem komparuji.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ženy, sociální postavení, rozdíly, antika, Řecko, Řím, Egypt

ANNOTATION

The aim of the bachelor thesis is comparison of position of women in Ancient civilizations, especially in Greek, Rome and Egypt. It follows the period from the beginning of the Hellenism until the unification of mentioned civilizations under the administration of the Imperium Romanum. It focuses on a social and intimate women's life, their social role during their life and which rights and obligations did they have. Thereafter these aspects are compared in the thesis.

KEYWORDS

Woman, social status, differences, antient, Greek, Rome, Egypt

Obsah

ÚVOD	8
Klasické a helenistické období.....	10
ŽENY V ŘECKU	12
Dcera.....	12
Výchova	12
Vzdělání	14
Politický statut.....	16
Sexualita	18
Manželka	20
Prostituce	23
Cizoložství.....	24
Rozvod.....	25
Vdovectví.....	25
Matka.....	26
Domov	27
Jiná realizace	27
Náboženství.....	29
Slavnosti, hry	30
ŽENY V ŘÍMSKÉ ŘÍŠI	32
Dcera.....	32
Výchova	33
Vzdělání	34
Politický statut.....	35
Sexualita	37
Manželka	39
Prostituce	42
Cizoložství.....	42
Rozvod.....	43

Vdovectví.....	44
Matka.....	44
Domov	46
Jiná realizace	47
Náboženství.....	47
Slavnosti, hry	48
ŽENY V EGYPTĚ.....	50
Dcera.....	50
Výchova	50
Vzdělání	50
Politický statut.....	51
Sexualita	52
Manželka	53
Prostituce	55
Cizoložství.....	55
Rozvod.....	56
Vdovectví.....	56
Matka.....	57
Domov	58
Jiná realizace	58
Náboženství.....	58
Slavnosti, hry	59
ZMĚNY ŽENSKÉHO SVĚTA V ŘÍMSKÉ ŘÍŠI POD VLÁDOU AUGUSTA.....	60
SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	64
Antické prameny	64
Sekundární literatura	65
Internetové zdroje	68

Úvod

Je mi známo, že se téma ženy v historii stalo (zvláště v dnešní době, kdy světem hýbou emancipační nálady) velice oblíbeným. Já sama jsem si jej zvolila jako předmět mého zkoumání proto, že jsem se v hodinách dějepisu často pozastavovala nad rozdílnými úlohami, kterých se ženám v průběhu let dostávalo. Konkrétně ve starověkém Řecku, kdy jsem žasla nad rozdíly mezi městskými státy této oblasti. Athény a Sparta, dvě naprosto protikladná zřízení, se odlišovala i v otázce úlohy žen. Chtěla jsem tedy zjistit a vypořádat, jak se takový pohled a přístup ve starověku vyvíjel.

Vzniklo několik bakalářských a diplomových prací, které takovou tematiku otevírají. Je to například bakalářská práce Taťány Kokotkové z Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (*Porovnání postavení řeckých žen ve starověku podle primárních pramenů a krásné literatury*), která vznikla pod vedením Jarmily Bednařikové, práce Eleny Hulcké z VŠE (*Vývoj postavení žen na Blízkém východě. Případová studie: Egypt*), kterou vedla Zuzana Lehmannová. Také Lucie Tancíková z již zmíněné Masarykovy univerzity, tentokrát Přírodovědecké fakulty, se zaměřila na ženy v Egyptě (*Žena ve starém Egyptě. Sociální postavení*), a její práci vedl Jaroslav Malina. Z pedagogické fakulty Univerzity Karlovy publikovala Veronika Michalová práci *Právní a společenské postavení žen v antickém Římě*. Jana Neumannová zpracovala téma *Ženy na dvoře císaře Augusta*. Poslední dvě zmíněné práce vznikly pod vedením Roberta Skopka. S těmito pracemi jsem se blíže seznámila.

Já bych se ale na tuto problematiku ráda podívala z jiné perspektivy. V následujících kapitolách se budu snažit zmapovat život ve starověkém Řecku, Římě a Egyptě. Aby bylo srovnání co nejúčinnější, je podstatné, aby si byly civilizace časově blízko. V Řecku se tedy zaměřím na klasický a helénistický věk, kdy ve 4.-3. století př. n. l. dochází k rozpadu polis a Alexandr Makedonský ovládne velkou část Východu, kde po jeho smrti vznikají helénistické říše. V Egyptě sleduji období vlády Ptolemaiovců, v Římě se soustředím na dobu, kdy bylo dokončeno ovládnutí Itálie, celé období helénismu, tedy přinejmenším až do dobytí Egypta roku 30 př. n. l. a vládu císaře Augusta.

Cílem práce je srovnat podmínky každodenního života a pokusit se nalézt, zda se při změnách politického zřízení nějak ženská práva či povinnosti měnily. Právě tím bude, jak doufám, můj výstup hodnotný. Podstatné pro mne tedy bude zjistit, jak bylo na ženu nahlíženo,

jaká měla práva a povinnosti. Považuji za důležité zmínit, že v rozsahu práce se danému tématu nemohu věnovat do takových podrobností, jak by si téma žádalo. Budu se snažit nalézt shodné případy a poměry, které by se mi podařilo porovnat. Nebudou zde zahrnuty otrokyně a o ženách na venkově se zmiňuji jen velice okrajově. Soustředím se na ženy z měst, z vyšší společnosti, o kterých máme také nejvíce informací především z právních a filosofických spisů, dobových her, didaktických eposů, děl dějepisců.

Ženský svět budu zkoumat z pohledu dcery, manželky a matky, a to vzhledem k různým sociálním vztahům, ve kterých se v daném životním období nacházely.

Sekundární literaturu o řeckých ženách jsem postavila na díle amerických historiček Sarah Pomeroy a Sue Blundell, které se často zaměřují na historii žen v antice, a jejichž díla se řadí k nejnovějším v tomto oboru. Co se týče literatury o Římu, zde mi byla jako základní pramen informací velice přínosná kniha Jana Buriana *Řím: světle a stíny antického velkoměsta*, ale doplňována je články a odbornými publikacemi mnoha českých i zahraničních historiků. O Egyptě pojednává podobná shrnující kniha Evžena Strouhala *Život starých Egyptanů*, a také jsem využila množství sekundární literatury, jako různých sborníků a úžeji zaměřených odborných knih, které uvádím v závěru práce.

Plně si uvědomuji, že má práce může být označena jako tzv. zkreslování následkem přežití. To je pojem, který vysvětluje ve své knize *Zrádná nahodilost* Nassim Nicholas Taleb. Ten zde uvádí, že mnoho lidí se ve svých pracích věnuje informacím, jež mají po ruce, a ignorují informace neviděné.¹ V mé práci jde o to, že se věnuji převážně ženám výjimečným, které se svým vybočujícím příkladem zapsaly do dějin. Já porovnávám právě tyto vcelku neobvyklé případy, četnost jejich výskytů a na základě toho se snažím nalézt podobnost či odlišnost jednotlivých společenství.

¹ TALEB, Nassim Nicholas: *Zrádná nahodilost*. Paseka 2013, s. 128.

Klasické a helenistické období

5.- 4. století př. n. l. na území řeckých městských států představuje období vyznačující se bratrovražednými boji, které nakonec přivedly Řecko pod cizí nadvládu. Zároveň je to éra velikých filosofů a dramatiků.

Postavení ženy se zde v průběhu let příliš dramaticky nezměnilo. Mnoho názorů a pohledů na ženu samotnou již vidělo světlo světa, například Hippokratovy lékařské spisy. Co se týče práv a sociálního postavení, nejlepší obrázek si v období městských řeckých států můžeme udělat o athénských ženách. A to nejen z již zmiňovaných dramát a filosofie, které nám také pravděpodobně nedokáží podat objektivní obraz, ale máme také mnoho záznamů řečníků, kteří své řeči přednášeli na sněmech, ale – jsou to projevy mužů k mužskému publiku.

Vzájemné spory řeckých obcí přivedly k vzestupu Makedonii, jejich severního souseda. Makedonský král Filip II. po sérii úspěšných i neúspěšných bitev (definitivně nad řeckým vojskem zvítězil roku 338. př. n. l. u boiótské Chaironeie) prosadil v mnoha řeckých obcích promakedonské politiky. Zřídil korintský spolek, spolek řeckých států, kde stranou zůstala jen Sparta. Jeho syn Alexandr se po Filipově smrti velice dobře vypořádal s potenciálními odpůrci v Makedonii a své hodnosti si zajistil na všech doposavad dobytých územích, včetně korintského spolku. Touha vedla Alexandra poznat, ale i dobýt neznámé kraje. Dobytí Perské říše zahájilo novou epochu řeckých dějin. My ji označujeme jako helénistické období, nebylo to však jen jednostranné působení řecké civilizace v přední Asii a Egyptě. Jde o vzájemné působení řeckého a orientálního světa.²

Řekové a Makedoňané tvořili jako přistěhovalci v Přední Asii a Egyptě privilegovanou vrstvu Helénů oproti místním „barbarům“. Postupně, díky sňatkům s ženami zámožnějších vrstev, zde docházelo k tzv. helénizaci. V helénistických státech byly uplatňovány právní normy zejména z ustanovení řeckého práva známého z Athén helénistického období.³

V Římě spatřily Zákony XII desek světlo světa roku 449 př.n.l. Na začátku čtvrtého století však Řím stále svádí boje se sousedními kmeny, sjednotit Apeninský poloostrov se jim podaří až v polovině 3. století př.n.l. Po punských válkách a definitivní porážce Kartága

² HRADEČNÝ, Pavel a kol.: *Dějiny Řecka*. Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 42-54.

³ OLIVA, Pavel: *Svět helénismu*. Arista 2001, s. 74.

si podmaňují Řecko, ale i když Řekové podléhají Římu vojensky, podmaňují si ho kulturně.⁴ Helénismus tedy v republikánském Římě nastupuje rokem 146 př.n.l. a od té doby sledujeme vývoj helénské kultury především zde, a to až do nástupu Augusta na trůn jako císaře Římské říše.

Egyptská říše je pro nás dnes synonymem rozlehlé, bohaté a velmi vyspělé civilizace. Já se ovšem v dataci pohybuji cca půl století před naším letopočtem, kdy se Egypt dostal pod nadvládu Persie, a poté, po osvobození Alexandrem Velikým, pod vládu Ptolemaiovců. Je však pravděpodobné, že zde perská nadvláda poměry mezi lidmi příliš nezahýbala. Režim podle dostupných zdrojů nebyl zdaleka tak despotický, jak bychom se mohli domnívat, pro většinu obyvatel nebylo těžké se s ním smířit, a docházelo zde i k egyptianizaci dobytých samostatných. Ovšem následné války o nezávislost Egypta právě až do zmiňovaného příchodu Makedoňanů nepochybně zanechaly negativní stopy, jako například nedostatek literárních památek.⁵

Ptolemaiovská doba, tedy doba od roku 332 do roku 30 př. Kr. se vyznačuje soužitím dvou kultur, které se zprvu dařilo, ale časem se zvrtilo kvůli rozvrtným tlakům, dynastickým sporům a špatné správě země. I přes všechny nepříjemnosti, které Egypt zažíval, je pozoruhodné, že se tato říše stále těšila úspěchy svého kulturního prostředí.⁶

⁴ KEPARTOVÁ, Jana: *Římané a Evropa*. Carolinum 2005, s. 173.

⁵ LLOYD, Alan B.: Ptolemaiovská doba. In *Dějiny starověkého Egypta* (překlad D. Feltová, BB art s.r.o. 2010, s. 398).

⁶ Tamtéž, s. 409.

Ženy v Řecku

Slovo antika dnes označuje úsek lidských dějin, část starověku, ve kterém vznikaly a rozvíjely se vědy, umění a vzdělanost. Záslouhou řeckých a římských tvůrců vznikaly kulturní hodnoty, které se staly základem evropské, v některých případech i světové společnosti.⁷

Sue Blundell v předmluvě své knihy *Women in Antient Greece* mluví o problému zkoumání postavení ženy ve starověkém Řecku. Skoro vše, co víme o ženách, žijící v této době, pochází z pramenů, jež zaznamenávali muži. Pohled na ženy, který se dostává díky pramenům k nám, je tedy ovlivněn pohledem mužů.⁸

Dcera

Výchova

Výchova byla v klasickém Řecku dělena v podstatě na dva typy: spartský a athénský. Ten athénský se soustředil na tělesnou složku v souladu s duševní (*kalokagathiá*). Výchova zde byla hlavně zaměřena na svobodné občany a na muže. Do 7 let pečovali o dítě rodiče, poté chlapci navštěvovali soukromé školy, ale nebyli rodině odebráni, dívky zůstávaly doma a věnovaly se domácím pracím, zpěvu a tanci, v čemž je vzdělávaly jejich matky. Ve Spartě to bylo jiné. Zde se kladl důraz především na výcvik tělesný, muž musel být udatný a schopný vládnout masám podrobených obyvatel, především v tzv. mesénských válkách. Jak píše Karolína Borská ve své diplomové práci, děti zde byly do sedmi let pravděpodobně vychovávány pohromadě a jejich výchovu měl na starost stát, a i když se v onom věku rozdělili a chlapci se zaměřili na výkon budoucího vojenského povolání, dívky se poté neučily jen domácím pracím.⁹ Důvod a popis takové praxe je nám známý díky Lykurgovým zákonům. Popis zřízení se nám zachoval u Xenofóna, který se zamýšlí nad Lakedaimonským zřízením.

Vyzdvihuje zde správnou výživu dívek, která vede k tomu, že jsou dosti silné a zdravé, aby porodily i silné a zdravé potomky: „...Ostatní Řekové živí dívky, které se zdají dobře vyvinuté a mají jednu rodit, pokud možno přiměřeným množstvím moučné stravy a co možná

⁷ SVOBODA, Ludvík a kol.: *Encyklopedie Antiky*. Academia 1973, s. 57.

⁸ BLUNDELL, Sue: *Woman in Antient Greece*. Harvard University Press 1995, s. 10 (překlad SK).

⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1270a 7,8. In BORSKÁ, Karolína: *Výchova chlapců se Spartě*. V Praze, 2009. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce Jana Kepartová, str. 29.

nejmenším množstvím masa a zeleniny, víno jim nedovolují vůbec nebo míšené s vodou. A jako většina řemeslníků vede sedavý způsob života, tak vyžadují od dívek, aby seděly o samotě a předly. Jak je pak možno očekávat, že by při takové životosprávě porodily něco skvělého? Lykúrgos však usoudil, že na zhotovení oděvů stačí otrokyně, hlavním úkolem svobodných žen je rodit děti. A tak především zavedl pro děvčata stejně jako pro chlapce tělocvik a dále závody v běhu a zápas, jak pro muže, tak pro ženy.“¹⁰

Tento způsob výchovy obhajoval i Platón ve svých *Zákonech*. Zde je vyřčen názor, že by i ženy měly mít takovéto vzdělání, aby se ve zbrani v případě nutnosti dokázaly bránit a aby se mohly čestně postavit na odpor, kdyby byl někde sváděn boj o obec a děti.¹¹

Kolísavější mravy (viz kapitola Manželka a příklady makedonských princezen a královen, které dokázaly vyvinout na své muže a syny veliký psychický nátlak) byly v helénistické době trnem v oku novopythagorejčům. Proto na téma správného chování ženy sepsali několik textů. Některá z těchto pojednání jsou připisována i ženám spisovatelkám. Theana, manželka či dcera Pythagora, je pravděpodobně autorkou helénistického textu, jenž dává rady ženám, jejichž manžel je záletný. Pro tuto kapitolu je ale důležitější málo známý spis *Perictione*, což mohla být Platónova matka, či jakákoliv pozdější Periktioné, či je to spis od novopythagorejce adresovaný jmenované Periktioně. Ať tak či tak, jedná se o spis představující nám něco jako rady mladé dámě: „Musíme předpokládat, že harmonická žena je ta, která je obdařena moudrostí a zdrženlivostí. Její duše musí být vsutku moudrá, pokud jde o ctnosti, takže musí být spravedlivá a odvážná, rozumná a zkrášlená soběstačností, pohrdajíc prázdňými názory. Z těchto kvalit vzrůstají pak spravedlivé činy jak pro ženu samotnou, tak i pro jejího manžela, děti, domov; a někdy i jejímu městu, jak můžeme vidět v některých legitimních monarchiích.“¹² Ve spisu se dále píše, že by měla kontrolovat svou touhu a vášeň, měla by být plna lásky k manželovi a dětem. Měla by se správně stravovat a starat se o své tělo – oblékat se, koupat, pomazávat oleji a česat, používat správné ozdoby. Neměla by se ale zakrývat zlatem z Indie nebo z jiné vzdálené země, ani používat arabských parfémů, ani používat líčidla jako růž na tvář nebo si ztmavit obočí, řasy či šedivějící vlasy.¹³ V tomto směru jsou tedy na výchovu ženy kladeny vyšší nároky než na muže, neboť byla pod neustálou kontrolou společnosti.

¹⁰ XENOFÓN: *Řecké dějiny*; Lakedaimonské zřízení /1/ (překlad A. Frolíková, Svoboda 1982, s. 289).

¹¹ PLATÓN: *Zákony*, VII. Kniha, 806 a-c (překlad František Novotný, Oikoymenth 2016, s. 205).

¹² Cit podle POMEROY, Sarah B.: *Goddesses, whores, wives, and slaves*. Schocken Books 1995, s. 134 (překlad SK).

¹³ POMEROY 1995, s. 134-136 (překlad SK).

Co se týče opatrovnictví nad dceřinou nevinností, která je jakousi zárukou dosažitelnosti svatby, zákon, který je přisuzován Solónovi, hovoří jasně. Stanovoval totiž, že pokud otec zjistí, že dcera udržuje sexuální styky ještě před svatbou, což jasně prokáže těhotenství, přestane patřit do rodiny a může být prodána.¹⁴

Vzdělání

Jak jsme tedy již vyčetli v předchozí kapitole, chlapci a dívky byli odděleně vychováni, tudíž i vzdělání se jim dostalo rozdílného. Zatímco pro chlapce, kteří žili v Athénách, byly zřízeny soukromé školy, a pro mladíky ze zámožných rodin byla otevřena gymnasia, školy sofistů, školy rétorů, a všude poslouchali přednášky filosofů¹⁵, pro dívky bylo určující to, co se naučily doma od své matky. Ve Spartě, jak jsem již uvedla, byly školy státní, a to pravděpodobně jak pro dívky, tak chlapce. Vyšší vzdělání zde nebylo zavedeno.

Zajímavý je vývoj Sparty po pádu Korintu a porážce Achajského spolku. Zatímco spolkové obce doplatily na boj proti Římanům a byli trestáni, Sparta získala roku 146 př.n.l. autonomii. Nelze sice mluvit o nějaké samostatné zahraniční politice Sparty, moc však zůstávala v rukou zámožných občanů jako před konfliktem, jelikož se i v této době na Řím hodně orientovali. Nadále zde tedy byly k vidění specifické „zvláštnosti“ zřízení, jako právě tradiční výchova mládeže. Postupem času ale ztratila obsah a smysl, neboť zde již nebyl onen kolektiv bojovníků a půdu zdaleka neobdělávali pouze heilóti. Lidé se zhostili i jiných tradičních povolání jako jinde v řeckých obcích.¹⁶

Ačkoliv u Aristotela nacházíme myšlenky o politické výchově žen, které nemají dosti vyvinutou uvažovací stránku duše (viz kapitola Politický statut), pouze o generaci mladší Epikúros do své Zahrady, jeho epikúrejské školy, povoluje přístup ženám i otrokům.¹⁷

Z této doby je nám známa filosofka, jež se řídila principy kynismu¹⁸. Ten sice oficiálně nebyl organizován v rámci školy, ale Hipparchia, manželka Crata, se svým mužem chodila do společnosti, na večere, a ráda se v této oblasti vzdělávala. Sama pocházela z Maironei

¹⁴ CAMBIANO, Giuseppe: Cesta k dospělosti. In *Řecký člověk a jeho svět* (překlad Jitka Michalčíková, Vyšehrad 2005, s.82).

¹⁵ *Encyklopedie antiky* 1973, s. 684.

¹⁶ OLIVA, Pavel: *Sparta a její sociální problémy*. Academia 1971, s. 307.

¹⁷ LONG, Anthony: *Hellénistická filosofie*. Oikymen 2003, s. 30-31.

¹⁸ Převážně etický filosofický směr, jehož zakladatelem je Sókratův žák Antisthenés (asi 455-360 př.n.l.). In *Encyklopedie antiky* 1973, s. 326.

na severovýchodě Řecka a vyrůstala v aristokratické rodině. Je evidentní, že se jí dostalo základního vzdělání v atletice, hudbě a čtení, jak bylo pravděpodobně v některých oblastech zcela běžné.¹⁹

Dozajista bychom našli i další filosofy, kteří ženu nevnímali jako podřadný druh. Xenofón zachycuje rozmluvu Sókrata s přáteli na hostině, kde sleduje tanečnici s kruhy: „Přátelé, výkony této dívky dokazují to, co vyplývá i z mnoha jiných věcí, že totiž ženské vlohy nejsou o nic horší než mužské; ženě chybí jen fyzická síla a odolnost. Proto má-li někdo z vás manželku, ať neváhá a učí ji to, co chce, aby znala.“²⁰ Tanečnice na něj poté udělala ještě větší dojem, jelikož předváděla přemety do středu kruhu, okolo něhož byly upevněny meče hrotem vzhůru. Tím prokázala i svou statečnost.²¹ Platón v knize *Zákony* také mluví o vzdělaných ženách (což potvrzuje jejich existenci a také to, že se o nich ve společnosti mluvilo). Podle něj vzdělané ženy v divadlech dávají přednost tragédii před komedií.²² Ve svém ideálním státě, který popisuje, by podle něj bylo nejlepší, kdyby do škol se vzděláním múzickým a gymnastickým chodili jak chlapci, tak dívky,²³ a i učení jízdy na koni, střelení z luku či metání oštěpy mohou dívky podstoupit, jestliže s tím souhlasí, ale již odděleně od chlapců.²⁴ To ovšem bylo ve Spartě již zvykem, jak dokládá Xenofón (viz kapitola *Výchova*).

Důležitější než atletika a tělesná výchova však byla v tomto období pro ženu znalost čtení a psaní. V této periodě již nalezneme na egyptských papyrech podpisy některých žen. Není proto překvapivé, že se v tomto období najdou i literárně činné ženy. Veliké chvály se dostalo Erinně z ostrova Tilos, která může být přirovnána k básnířce Sapphó. Ve věku devatenácti let ukázala originalitu v použití daktylského hexametru v básni o bédování. A to i přesto, že tradicí bylo používání elegického distychonu či chorálu. A tak vznikla báseň *Přeslice*. Zda byla Erinna jen obyčejná žena s nadáním, nebo excentrická aristokratka jako Hipparchia, která si vybrala psaní básní místo manželství, či byla jako Sapphó význačný člen kroužku kultivovaných žen, to se už asi nedozvíme.²⁵

¹⁹ POMEROY 1995, s.136.

²⁰ XENOFÓN: *Hostina*, 2. kapitola (překlad Václav Bahník, Svoboda 1972, s.190).

²¹ Tamtéž, s.191.

²² PLATÓN 2016, Kniha II., 658d (s. 45).

²³ Tamtéž, VI. Kniha, 764d-765b (s. 161).

²⁴ Tamtéž, VII. Kniha, 793d (s. 191).

²⁵ POMEROY 1995, s.137-139.

Známý nám jsou i jiné ženy filosofky. Například Arete z Kyrény byla žákyně svého otce, Aristippa, učitele rétoriky a zakladatele kyrénské školy.²⁶ V této filosofii, též zvané hédonické, vyškolila i svého syna Aristippa ml.²⁷

Politický status

„Jsouc od vás hlavou státu zvolena, chci plnit řádně povinnosti své. A abyste se dobře poměli, dnes vystrojím všem hody veřejné.“²⁸

Tak zní v překladu Josefa Marka řeč hrdinky Aristofanovy komedie *Ženský sněm*, Praxagory. Tato satirická hra ukazuje, co by se stalo se zřízením, kterému by vládly ženy. Jemné bytosti, které se zprvu hlásí ke konzervatismu („...vždy v teple perou vlnu svou, dle prastarého zvyku; nikdo z vás je nikdy neuvidí chápat se v té věci novot nějakých...“²⁹), se však po převzetí vlády kloní k radikálním metodám, které se jim ovšem vymknou z rukou.

Vcelku by mohla tato hra trefně ukázat dobový pohled na ženy. Jsme si ale schopni satiru správně vyložit? Pokud by se podle autora ženy mohly samostatně rozhodovat, znamenalo by to neblahé důsledky pro městské zřízení. Má tato hra, která dozajista nepatří k nejlepším Aristofanovým dílům, opravdu upozornit na sociální problém, nebo je to jen neškodná komedie hraničící s fraškou? Dle mého názoru mohlo jít o oprávněné obavy (viz kapitola Jiná realizace).

V klasických Athénách bylo postavení ženy horší, než u žen z homérských eposů. Byly zde vyloučeny ze sněmů lidu (*ekklésii*), a soudů (*héliaia*). Nemohly zastávat žádnou veřejnou funkci (kromě kněžky), neměly právní způsobilost – nemohly dědit ani vlastnit jmění.³⁰

Co se týče právního postavení, ženy v Athénách nebyly nezávislé. Vždy byly řazeny pod *oikos*, tedy „dům“, „obydlí“, či „rodinný majetek“³¹, který vedl *kyrios* (pán, hospodář). Dokud nebyla provdána, spadala pod *oikos* svého otce. Pokud otec zemřel, poručenství se přeneslo na nejbližšího mužského příbuzného.³² Po svatbě převzal roli *kyria* její manžel.

²⁶ LIGHTMAN, Marjorie & Benjamin: *Ancient Greek and Roman woman*. Checkmark Books 2000, s. 26-27 (překlad SK).

²⁷ Encyklopedie antiky 1973, s. 327.

²⁸ ARISTOFANÉS: *Ženský sněm* (překlad Josef Marek, Kvasnička a Hampl 1924, s. 49).

²⁹ Tamtéž, s. 22.

³⁰ Encyklopedie antiky 1973, s. 699.

³¹ Tamtéž, s. 431.

³² POMEROY 1995, s. 62.

Funkce *kyria* byla v první řadě ochranná, měla ženě zabezpečit ekonomickou a sociální stabilitu, peníze a péči.³³

V otcovství a manželství bylo totiž muži dáno, aby nad ženou a dětmi vládl. Vládnout nad nimi má jako nad bytostmi svobodnými, nad ženou na způsob politika, nad dětmi na způsob krále. V praxi má politický způsob vlády pravděpodobně vypadat následovně – tak jako se v obcích s občanskou vládou střídá část ovládajících s částí ovládaných, i přesto, že jsou složeny ze stejných prvků, které jsou si rovny a v ničem se neliší, přeci jen jedna část vládne a druhá poslouchá, a proto je nutné je oddělit.³⁴

Pravděpodobně to souvisí s tím, že žena může být sice ctná, pyšníci se mnoha přednostmi, například statečností a spravedlností, ale zároveň má být uměřená, a jak píše Aristoteles ve spisu *Politika*:

„Proto jest třeba uznati, že věc se má u všech lidí tak, jak básník prohlásil o ženě: Ženou ozdobou jest mlčení. Pro muže to však ctností již není.“³⁵

Navíc, podle Aristotela, žena sice duši má, tak jako každý tvor, ale potřebnou uvažovací stránku nemá v takové míře.³⁶

Lepší postavení měla žena v dórských státech, především ve Spartě a Gortýně. Zde vystupuje vždy jako samostatný právní subjekt. Poručenství nebylo zvykem také v Delfách, Thessalii, Boiótii. Žena zde mohla vlastnit majetek, s menší či větší pomocí poručníka vést právní jednání. Zlepšení dokonce můžeme pozorovat i v helénistické době, kdy bylo zrušeno staré rodinné zřízení, *oikos*. Ženy zde nabyly svobodu pohybu i lepšího vzdělání, a i když ještě neměly žádná politická práva, ve srovnání s athénskou ženou byly značně samostatnější.³⁷

Alexandr Makedonský se již při svých výbojných taženích snažil o překonání etnických a kulturních přehrad, které odlišovaly obyvatele Makedonie a Řecka od obyvatel Přední Asie. Sňatky s asijskými ženami na velké svatební slavnosti na jaře roku 324 v Súsách uzavřelo na 10 000 makedonských vojáků.³⁸

³³ BLUNDELL 1995, s. 114.

³⁴ ARISTOTELÉS: *Politika* I.12.40 (překlad M. Mráz, Oikoymenh 1999, s. 81).

³⁵ Tamtéž, I.13.30 (s. 85).

³⁶ Tamtéž, I.13.15 (s. 85).

³⁷ *Encyklopedie antiky* 1973, s. 700.

³⁸ HRADEČNÝ 2009, s. 54.

Všechny územní a politické změny, které se v tomto období odehrály, změnilly nejen mužské politické a sociální vztahy, ale i ty ženské. Z veřejných záznamů této doby se dozvídáme, že svobodné ženy mnohdy nabyly větší vliv v záležitostech politických, ekonomických, v možnostech zvolit si svého manžela. Žen, které toužily po větší emancipaci, byla pravděpodobně menšina, ale zlepšovala se míra vzdělání (dívky chodily do škol společně s chlapci například v Iónii a také na ostrově Chios), někteří spisovatelé psali nepochybně pro ženské čtenářky. Vztahy mezi pohlavími se stávaly méně stísněné a více přirozené.³⁹

Sexualita

V období klasického Řecka bylo jasně stanoveno, co je ženina hlavní povinnost – rodit děti. Skoro vše, co víme v této době o fyzické stránce ženských životů pochází z Hippokratových spisů. Ve svém spise *Semínko*, zařazeném do tzv. embryologických spisů, například popisuje pohlavní styk a početí dítěte. Vyjadřuje se zde pravděpodobně i o ženském orgasmu: „Jakmile pohlavní styk začne, žena zažívá potěšení po celou dobu, dokud muž neejakuluje. Pokud je příliš vzrušena touhou, vyvrcholí dříve než muž a po zbytek času již necítí potěšení na takové úrovni; pokud není v takovém stadiu vzrušení, potom její rozkoš trvá po stejnou dobu jako mužova“.⁴⁰ Hippokratés tedy nezastává názor, že by pohlavní styk ženě nepřinášel potěšení, přináší to tedy jakýsi rovnoprávný prvek v pohledu na muže a ženu. Mnohá pojednání jsou psána anonymně, není tedy jisté, zda všechny napsal on sám. Určitě se ale tyto spisy hlásí k jeho učení.⁴¹

Dalším učencem, který se zajímal o téma sexuality, byl Aristotelés, především ve svém spise *Historie zvířat*. Zde uvádí, že dívkám začínají narůstat nadra a menstrují po dosažení třinácti let.⁴² Jeden z autorů Hippokratova pojednání *O pannách*⁴³ píše o tom, že mladé dívky v počátcích menstruace mohou mít i halucinace. Údajně za to může nedostatečně otevřená děloha a krev tak nemůže jít z těla ven. Místo toho vyběhne k srdci a plicím, způsobí horečku a občas i sebevražedné šílenství. Podle autora je řešením sňatek a brzké těhotenství. Toto

³⁹ TARN, W.W.: *Hellenistic civilisation*. The New American Library 1975, s. 97-99 (překlad SK).

⁴⁰ HIPPOKRATÉS: *Semínko*, 4. In *Hippocratic Writings* (překlad I. M. Lonie, Penguin group 1983, s. 319), překlad SK.

⁴¹ BLUNDELL 1995, s. 98.

⁴² ARISTOTELES: *Historie zvířat* 581 a-b. In BLUNDELL 1995, s. 99.

⁴³ Neznámý. In BLUNDELL 1995, s. 99 (překlad SK).

doporučení je totožné s praxí ve starověkém Řecku – dívky se zde vdávají velice brzy po zahájení puberty.⁴⁴

Aristotelés vidí nebezpečí v ženské masturbaci: „Dívky, které samy objevují sexuální uspokojení, se stanou ještě prostopášnějšími, stejně jako chlapci, pokud se nebudou bránit pokušení.“⁴⁵ To se zdá být důvodem pro různé názory, například že dívky, které dosáhly puberty, jsou obtížně kontrolovatelné. Často se totiž setkáváme s asociacemi, především metaforickými, které naznačují divokost mladých dívek, například „klisnička“, která potřebuje „zkrotit“ či „zapřáhnout“.⁴⁶

Otisk těchto teorií můžeme dozajista najít v dobových hrách. Élektra, hlavní hrdinka Eurípidovy stejnojmenné hry, byla provdána za bezvýznamného rolníka, jak si to přál její otcím a matka. Její manžel se necítí hoden sdílet s ní lože, je tak stále ještě pannou a Élektra si uvědomuje, že je kvůli tomu vyvrhel společnosti: „... též nečítám se k ženám, dívka panenská...“.⁴⁷ Ve hře *Orestés* od stejného autora se, nyní už vedlejší hrdinka, také zpovídá ze svých útrap: „Ty už jsi pohřbena, mého však života valná část den co den v nářku a sténání plyne, v slzách mi uplývá noc. Vidíš mne nevdanou, bez dětí, bez chotě, navždy už nešťastná vleku svůj život.“⁴⁸

V helénistických divadlech bychom díla proslulých klasických dramatiků dozajista také našli. Právě Eurípidovy tragédie byly pro psychologicky vykreslené postavy s individuálními rysy podnětné pro tehdejší uměleckou tvorbu. Děj se ovšem začíná přesouvat spíše na problémy soukromého života, takže jsou častým námětem milenecké vztahy a majetkové poměry. V nové attické komedii helénistického období, jak tento žánr nazýváme, se setkáváme s ustálenými typy jednajících postav, mravy se zde však často uvolňují.⁴⁹

Právě mezi opakující se postavy patří i výrazné charakteristiky ženských hrdinek, objevuje se zde i typizovaná postava panny, která však ve většině případů nemá velkou roli a často je obětí znásilnění či kuplířství. Naštěstí úlohou dramatika nebylo dokumentárně

⁴⁴ BLUNDELL 1995, s. 99.

⁴⁵ ARISTOTELES: *Historie zvířat* 581 b in BLUNDELL 1995, s. 99.

⁴⁶ Autorka užívá výrazů z Eurípidových her *Hekabé*, *Andromaché* a *Médeia*. In BLUNDELL 1995, s. 99.

⁴⁷ EURÍPIDÉS: *Élektra* (překlad Olga Valešová, Rudé právo 1978, s. 306).

⁴⁸ Tamtéž, s. 368.

⁴⁹ OLIVA 2001, s. 91.

zachytit skutečnost, ale pouze si z ní vybrat něco, co by mohlo být základem dramatické situace.⁵⁰

Tak je tomu například v Menandrově komedii *Záleží na charakteru*. Zde se díky piklům, které spolu kují harfistka a sluha, dozvídáme něco o zdejších životě. Bylo totiž nalezeno nemluvně s prstenem sluhova pána. Takhle zní vysvětlení sluhovo: „Ztratil ho v noci na slavnosti v Brauronu, a na tu chodí taky ženy. To dá rozum: nějakou dívku svedl, přitom ztratil prsten. Ta porodila dítě, pak je odložila.“⁵¹ Harfistka má jinou vzpomínku: „Asi se dostal mezi ženy na slavnost. I já jsem něco podobného zažila. Loni o Tauropoliích jsem hrála mladým dívkám na harfu. A jedna dívka se tam s námi veselila... Kdybych ji viděla, snad bych ji poznala, byla tak spanilá, a prý i bohatá!... Pobyla tam s námi, pak někam zmizela, a potom najednou přiběhla zpátky, uplakaná, zoufalá a její krásný, jemný šat byl samý cár. A byla to tak pěkná látka z Tarentu.“⁵²

Manželka

Je vcelku logické, že stát se manželkou a matkou byla pro athénskou dívku prioritou, jak už jsme si vysvětlili v kapitole o výchově.

„Manželství je pro dívku totéž, co pro mladíka válka“⁵³. Svatba byla rituálem, který znamenal rozhodující mezník v jejich životě. Znamenalo to dospět, budoucí manželka se na svatbu připravovala tak, že darovala Artemidě všechny své dětské hračky a ostříhala si vlasy. Tím dala najevo, že opouští svět dospívání. U ženy tím docházelo k zásadnější změně postavení než u muže. Vlastní obřad, tedy cesta dívky z domu otce do domu manžela, je ukazatel toho, že žena je hlavní hrdinkou tohoto rituálu. Při hostině, která započínala samotný obřad v domě otce, byla zahalená a obklopená přítelkyněmi, svou tvář možná ukázala až na konci hostiny. Po zpěvu písní a modliteb doprovázel osvětlený průvod dívku do manželova domu, kde na ni u krbu čekaly sladkosti a sušené fíky jako potvrzení přijetí do nového domu. Manželství poté naplnili v pokoji, jehož dveře hlídal manželův přítel.⁵⁴

⁵⁰ STEHLÍKOVÁ, Eva: Předmluva. In MENANDROS: *Komedie pro všední den*. Rudé právo 1983, s. 9.

⁵¹ MENANDROS: *Komedie pro všední den; Záleží na charakteru* (překlad K. Hubka a E. Stehlíková, Svoboda 1983, s.175).

⁵² Tamtéž, s.178.

⁵³ CAMBIANO, Giuseppe: Cesta k dospělosti. In *Řecký člověk a jeho svět*, s. 85.

⁵⁴ Tamtéž, s.84-85.

Pokud zemřela dívka velmi mladá, ještě před jejím sňatkem, obsahem smutečních lamentací byl obvykle nářek nad tím, že nenaplnila svou roli manželky. Pokud se tohoto šťastného dne dožila, právně spadala pod dům svého manžela. I přesto si její otec, nebo jakýkoliv rodinný příslušník, který ji provdal, zachoval právo manželství rozpustit. Pokud manžel zemřel dříve než ona (což se stávalo vcelku často, ona se poprvé vdávala často ve věku třinácti let, on ve svých třiceti letech, takže mu do průměrného dožití zbývalo zhruba patnáct let), poručníctví jejího věna připadlo synům, pokud dosáhli určitého věku, či nejbližším mužským příbuzným.⁵⁵

Zodpovědný otec obvykle nevdával svou dceru, dokud pro ni nenašel nejvýhodnější manželství. Hlavní podmínkou byly samozřejmě finance. Zvykem bylo, aby bylo darované věno odrazem otcova ekonomického postavení. Ten si také nemohl dovolit provdat více dcer, než kolik by mohl udělit věn. Výbava nevěsty sice nebyla započítávána do věna, ale byla jí ponechána jako osobní majetek v případě zániku manželství. Athéňané si v tomto směru své ženy chránili. Věno mělo především podporovat životní výlohy manželky – ani její otec, poručník, manžel, dokonce ani ona sama – jej legálně nemohli zlikvidovat. V případě rozvodu muselo být navraceno v plné výši či spláceno formou úroků.⁵⁶

V literatuře klasického období se příliš nesetkáváme s typickými milostnými příběhy. Pokud se nám v dílech klasiků zachovaly dvojice manželské, tak proto, aby nám představily, jak důležité je pro společnost následnictví. Soukromý vztah se v době, kdy je manželství v podstatě veřejná transakce, kde jde o čest či zisk, nebere jako nejzásadnější část svazku. Nejznámější milostný scénář známý z Menandrovy hry *Takový protiva*, tedy příběh o dvou mladých lidech, kteří se na začátku potkají a poté spolu žijí šťastně až do smrti, je znám světu až v době jeho uvedení, tedy roku 316 před naším letopočtem, sedm let po smrti Alexandra Velikého.⁵⁷

Nejen písemné doklady této doby nám dokazují, že se postavení ženy v helénistickém období změnilo. Blízký výzkum kulturních artefaktů, soch, vázových maleb a jiných uměleckých děl přinesl poznatky a vhled do jejich sexuálních zkušeností a povahy každodenního života.⁵⁸

⁵⁵ POMEROY 1995, s. 63-64.

⁵⁶ Tamtéž, s. 63.

⁵⁷ REDFIELD, James: Homo domesticus. In *Řecký člověk a jeho svět*, s. 135-137.

⁵⁸ POMEROY 1995, s. 120-121.

Proslulá Olympia, manželka Filipa II. a matka Alexandra Makedonského je dokladem toho, jak mohla žena využít svých „ženských zbraní“, alespoň na území Makedonie. Všelijakými intrikami a úklady se postupně zbavovala všech svých sokyň (dalších manželek Filipa II., v Makedonii byla polygamie přípustná), a jejich dětí, tedy i potenciálních následníků.⁵⁹ Díky Plútarchovi se o ní dozvídáme i mnoho zajímavých podrobností. Noc předtím, než mělo být manželství naplněno, se Olympii zdálo, že při bouřce padl na její dělohu blesk. Ta vzplála a poté uhasla. Filipovi se v noci ve snu ukázalo, že Olympiino lůno střeží postava Iva. K naplnění manželství tedy pravděpodobně nedošlo, a přesto Alistander z Telmessu konstatoval, že královna je již těhotná a čeká pravděpodobně syna, který bude jako lev tělem i povahou. Navíc byl po boku Olympie spatřen had, ležící vedle ní, když spala, a tak se s ní dál nechtěl Filip dělit o lůžko. Měl strach z kouzel, která by na něj mohla uplatnit. Zároveň ale Plútarchos podává i jiné vysvětlení. Olympie se podle všeho zúčastnila oslav boha Orfea a Dionýsa, které doprovázely i nezřízené orgie. A jelikož se sama velice zajímala o barbarské poměry a módu, mohla hadům z všudypřítomného břečťanu poskytovat útočiště v košíkách ve svém příbytku.⁶⁰ Takovým vlivem na královu psychiku tedy zajistila, aby se její syn stal jeho nástupcem, jelikož měl jedinečné předpoklady pro to být vyvolený.

Takovýto vliv makedonských princezen a vůbec rostoucí vliv silných žen na slabé mužské vládce se promítl i do postavení obyčejných žen v řeckém světě. V době zanikajících polis není pro ženu již tak jednoduché zajistit si ochranu od svého poručníka, a proto od ní realita vyžaduje schopnost bránit sama sebe a jednat na vlastní pěst.⁶¹

V helénistickém období se poprvé objevují zprávy o dívce, která se osobně angažuje v manželské smlouvě s budoucím chotěm.⁶² Poručník byl sice nadále povinný, pokud se jednalo o veřejná prohlášení či nakládání s majetkem, ale bezpočet kontraktů a smluv z této doby nám ukazuje ženy jako prodavačky, nájemnice i pronajímatelky. Byly stejně zodpovědné za odvádění rozličných daní jako muži. Také měly stejné právo dědit i dědictví odkazovat, a to nejčastěji svým dětem a manželům. V této éře byla také snížena váha role otce. Manželské smlouvy již mohly být uzavírány mezi mužem a ženou, a ne jejím otcem. Ten měl ovšem stále právo manželství nechat zaniknout i bez souhlasu manželky. Ovšem tak jako v klasických

⁵⁹ POMEROY 1995, s. 121-122.

⁶⁰ PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*; Alexandros 2 (překlad A. Hartmann a kol, Odeon 1967, s. 308-309).

⁶¹ POMEROY 1995, s. 126.

⁶² CAMBIANO, Giuseppe: Cesta k dospělosti. In *Řecký člověk a jeho svět*, s. 85.

městských státech Řecka, i v tomto období se liší území od území. Ve Spartě helénistického věku například ženy vlastnily až dvě pětiny půdy, byly velmi bohaté a díky opozičním ekonomickým reformám pravděpodobně pozvedly bohatství Sparty. Oproti tomu v Athénách proběhlo jen málo ekonomických či legálně emancipačních změn, a v polovině 4. století př.n.l., za vlády Démétria z Faléru, který se řídil etickými zásadami Aristotela, bylo svobody pro ženy ještě méně než v klasickém období. Platilo to především pro ženy bohatých mužů, které měly být symbolem jeho bohatství.⁶³

Prostituce

Prostituce byla v klasických Athénách zaměstnání, o kterém máme detailní informace. Ženská (a samozřejmě i mužská, i když ženy měly v tomto povolání početně navrch) prostituce byla pravděpodobně legální, jelikož zaměstnavatelé platili speciální daň. Athéňanka, která nebyla ničí manželka nebo konkubína, byla ve větším bezpečí a výhodnějším postavení, pokud se nechala najmout do nevěstince. Existovalo zde několik typů žen, u kterých si mohli zákazníci koupit sexuální služby. Cenově nejdostupnější byla prostitutka, takzvaná *pornai*. Z větší části to byly otrokyně majitele nevěstince. O trochu výše byly prostitutky na ulicích, což byly často osvobozené otrokyně či svobodné ženy, ve stejném zastoupení cizinky a Athéňanky, které byly ohroženy chudobou. Počítaly se k nim i tanečnice, flétnistky, harfistky a akrobatky, které se nechávaly najímat na mužská setkávání, a stejně jako umělecký zážitek nabízely i sexuální služby. Svobodná umělkyně si samozřejmě mohla nechat za sex zaplatit více než otrokyně. Často se prostitutky chtěly zalíbit některému ze svých klientů, protože pro ně bylo mnohem výhodnější stát se členkou jeho konkubinátu, než žít v nevěstinci či na ulici.⁶⁴

Vrchol obchodu se sexuálními službami opanovaly ženské společnice známé jako hetéry. Byly to sofistikované krásky, Athéňanky, nebo častěji cizinky, které si zákazník najímal na jednu noc za velmi vysokou cenu. Samy se rozhodovaly, s kým se budou stýkat, a často si vybraly pouze pár mužů, s nimiž měly poměr. Pro nás jsou zajímavé tím, že reprezentují v podstatě jedinou ekonomicky nezávislou skupinu žen v klasických Athénách. Pravděpodobně nejznámější byla milenka samotného Perikla, Aspasia, o které píše Plútarchos i Platón. Ta se z cizinky vypracovala v podstatě na kontrolorku ostatních athénských hetér a po tom, co se stala

⁶³ POMEROY 1995, s. 127-130.

⁶⁴ BLUNDELL 1995, s. 147-148.

Periklovou milenkou, navštěvoval ji sám Sókratés. Byla totiž známá svou inteligencí a nadšením pro politiku.⁶⁵

Cizoložství

Bylo těžké zařadit situaci v klasické Spartě. Tam totiž bylo cizoložství (mužské i ženské) v podstatě povolené, v některých případech i žádané. Je známo, že tento městský stát se nejvíce soustředil na to, aby měl schopné a dobře rostlé občany, kteří mohli bojovat. Proto by nás nemělo překvapit, že nastávaly situace, kdy postarší občan představil své mladší manželce zdatného a charakterního mladíka, aby s ním počala. Či naopak, pokud se manželovi zdá, že by se svou manželkou neměli vyhovujícího potomka, mohl požádat o svolení jiného občana, aby mu jeho žena porodila vlastní dítě, tedy se oba (ale zákonně) dopustili cizoložství.⁶⁶ Spartané to ovšem ani cizoložstvím nenazývali, jak dokládá Plútarchos, když líčí rozhovor Spartaňana jménem Geradás a cizince, který se ho ptá, jak se u nich trestá cizoložství: „Příteli, u nás se nemůže nikdo stát cizoložníkem.“ Cizinec zprvu nevěří, ale on ho přesvědčí argumentem, že pokud by se opravdu někdo takový vyskytl, musel by zaplatit pokutu v podobě býka, který by hlavou sahal přes Táygetos a pil by z Eurótu. Tak veliký býk se samozřejmě nevyskytuje, stejně jako se podle Gerada nemůže vyskytnout cizoložník ve Spartě.⁶⁷

V Athénách tomu bylo úplně jinak. Zde se manželka nemohla sama objevit ani na tržnici, ani nemohla jít sama otevřít přichozímu dveře, ani se nemohla zúčastnit slavností (nenáboženských hostin, kam mohly pouze milenky či společnice).⁶⁸ Pokud by se na takovém místě objevila manželka, byla by obviněna z porušování cti její rodiny a mohlo by jí být zakázáno zúčastňovat se veřejných náboženských slavností. Tím je v podstatě objasněno postavení mužů. U nich se využívání služeb prostitutek a vydržování milenek promíjelo. Pokud ovšem muž zjistil, že je mu žena v sexuální oblasti nevěrná, mohl oba milence beztrestně zabít.⁶⁹ To znamená, že trestný nebyl styk s prostitutkami, ale s vdanými ženami.

⁶⁵ BLUNDELL 1995, s. 148.

⁶⁶ Tamtéž, s. 154.

⁶⁷ PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*; Lykúrgos, 15 (překlad R. Mertlík., Odeon 1967, s. 86).

⁶⁸ BLUNDELL 1995, s. 135.

⁶⁹ CATWRIGHT, Mark: Women in Ancient Greece [online]. Vydáno dne 27.7.2016 [cit. 14.2.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/article/927/women-in-ancient-greece/> (překlad SK).

Rozvod

Vzhledem ke skutečnosti, že pro ženu bylo manželství velice výhodné, starostlivý manžel, který se se svou ženou rozváděl (stejně jako ten, který umíral), se mohl postarat o budoucí sňatek své ženy, aby jí zajistil dobrou budoucnost. Rozvod byl v Athénách vcelku snadno dosažitelný. Mohl vzniknout na základě dohody obou stran i díky podnětu pouze od jednoho z manželů, a na rozvedených nezůstalo žádné stigma. Pokud byl iniciátorem rozvodu muž, jedinou podmínkou bylo, aby svou ženu vykázal z domu. Jestliže se pro rozvod rozhodla žena, musela získat na svou stranu buď svého otce, či jiného mužského občana, aby případ přednesli před archonta⁷⁰. Z období klasických Athén jsou známy pouze tři případy, kdy je rozvod projednáván na základě podání ze strany manželky. Dva, ze čtvrtého století, jsou dohodnuté výhradně mezi muži, ale třetí případ se odehrává na základě iniciativy Hipparety, která se pokusila rozvést se svým manželem, slavným Alkibiadem.⁷¹ Byla pořádná a svého muže milovala, ovšem on se často stýkal s hetérami a ji to trápilo. Opustila společný dům a přestěhovala se ke svému bratrovi. Odtud se vydala oznámit svou žádost o rozvod archontovi, a to evidentně bez doprovodu svého bratra. Před tribunálem ale neuspěla, jelikož si ji Alkibiadés odnesl zpět do svého domu a nikdo mu při tom nebránil. Zůstala u něho až do smrti. Autor textu, Plútarchos, se domnívá, že zákon nutí ženu takto vystoupit se svou žádostí na veřejnosti, aby měl manžel možnost se s ní setkat a zadržet ji.⁷²

Vdovectví

Vzhledem k věkovým rozdílům, které byly mezi manželi běžné, vcelku často docházelo k tomu, že žena kolem třicátého roku ovdověla. Pokud byla stále ve věku, kdy mohla mít děti, obvykle měla velkou šanci na to se znovu provdat, zvláště jestli vlastnila dědictví po manželovi. Pokud se tak nestalo, měla více možností – jestliže měla syna nebo syny, zůstala pod jejich právní ochranou. V případě, že syny neměla, mohla se navrátit do rodného domu k nejbližšímu mužskému příbuznému, nebo zůstat v domě po manželovi pod správou manželova dědice. Vdovy se obvykle těšily úctě, což například dokazuje skutečnost, že se často před soudem synové odvolávali na své ovdovělé matky, což mělo vzbudit sympatie či soucit porotců,

⁷⁰ Vládce, jeden z devíti nejvyšších úředníků v Athénách. *Encyklopedie antiky* 1973, s. 70.

⁷¹ POMEROY 1995, s. 64-65.

⁷² PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*; Alcibiadés, 8 (překlad F. Stiebitz, Odeon 1967, s. 423).

a synové měli ke svým matkám, ostatně jako dnes, často hodně blízko (příkladem jsou společné hroby a náhrobky).⁷³

Kompenzaci stárnutí bylo možné vidět v tom, že pokud byla žena již po menopauze, měla větší možnost se realizovat. Ošetřovatelky a porodní báby byly často postarší ženy. Přístup k ženám v tomto věku se změnil – již nebyla tázána na to, čím je manželka, ale čím je matka. Starší ženě již nehrozilo nebezpečí od jiných mužů, a díky tomu měla v podstatě více svobody pohybu a realizace.⁷⁴

Matka

Xenofón vzpomíná ve svých spisech na Sókrata, konkrétně na dialog, který vedl s nejstarším synem. Ten se zlobil na svou matku: „Jistě se nedomníváš, že lidé plodí děti jen pro rozkoš s tím spojenou – kdyby šlo jen o ukojení pohlavního pudu, k tomu je spousta příležitostí, stačí jen jít do ulice nebo nevěstince. Je však zřejmé, že víc hledíme na to, které ženy by byly schopny dát nám nejlepší děti; takové si bereme za manželky a s takovými zakládáme rodinu. Muž živí matku svých příštích dětí a pro budoucí potomky připravuje všechno, co považuje za užitečné pro jejich život, a to v množství co největším; žena, když počala, nosí toto břímě, chodí s útežkem, vydává v nebezpečí svůj život, se svým plodem se dělí o potravu, která ji živí, a když dítě s velkými obtížemi donosí a porodí, dává mu jíst a pečuje o něj, třebaže z toho nemá žádný prospěch. Ten tvoreček nemá ani zdání, kdo se to stará o jeho dobro; není dokonce ani schopen dát najevo, co potřebuje – to matka vytuší, co mu může prospět, a snaží se uspokojit jeho přání, dlouhý čas ho kojí, dnem i nocí se pro něj lopotí a ani neví, jestli za to bude mít dík.“⁷⁵

Z tohoto poselství, které vzniklo v 5. století před naším letopočtem, usuzují jedině; role matky se v průběhu času výrazně nemění. Dnešní rozmluva otce s potomkem, který se zlobí na svou matku, protože je podle něj nespravedlivá nebo prudká, by se v mnohém nelišila, a jinak tomu bylo pravděpodobně i v jiných časových obdobích. Jistě záleželo na osobním přístupu každého jedince, proto se nepochybně našly i výjimky.

⁷³ BLUNDELL 1995, s. 149.

⁷⁴ Tamtéž, s. 149.

⁷⁵ XENOFÓN: *Vzpomínky na Sókrata*, Kniha II.2 (překlad Václav Bahník, Svoboda 1972, s. 67).

Domov

Doma žily athénské ženy odděleně v částech domu nazývaných *gynaikeion* a byly zodpovědné za veškeré vedení domácnosti. Měly tedy na starosti otroky, děti, vaření, úklid, péči o nemocné a šití. Ženy dům opouštěly zřídkakdy a když se tak stalo, většinou je doprovázely otrokyně. Chudší ženy, které musely nakupovat nebo nabírat vodu ze studny, chodily pochopitelně samy. Ty mimo to prodávaly zboží na trhu, předly, pekly chleba, sloužily jako kojné nebo pracovaly po boku svých manželů, třeba v zemědělství. V takovýchto domácnostech nebylo možné striktně oddělit ženskou a mužskou roli.⁷⁶

Jiná realizace

Jak jsem tedy doposud zjistila, žena se mohla v dospělosti realizovat jako manželka a matka. Nebylo to ovšem nic podřadného, naopak. Byla to často oboustranná dohoda, jelikož manžel byl v době, kdy vládne nejsilnější, hlavně ochráncem rodiny, za což mu žena byla vděčná a pravděpodobně ho proto i milovala.

Pokud se ale chtěla realizovat i jinak, možnost často měla. Jednak tady byly hetéry, o kterých jsme již mluvili, a jednak kněžky v chrámech.

Často se ale v literatuře i jiných dobových svědectvích setkáme se ženami, které se vymykají řádu společnosti, a jsou z ní vyřazeny.

V části klasických tragédií se setkáme s námětem hrozby ženské síly (viz Kapitola Politický statut). A nejde jen o tragédie, i komedie zobrazují často nebezpečí, která mohou vzniknout, pokud muž ztratí kontrolu nad vlastní ženou. Dochází k převratu přirozenosti věcí, který i za přičinění slabých a pošetilých mužů vede k neštěstí. Vzpomenout si například můžeme na zrádnou Klytaimnéstru, vášnivou Antigonu i moudrou Lysistratu; ženské uchopení moci se v jejich podání vždy změní v něco špatného. Řecké divadlo tedy vysílá vzkaz – zásadní je ve státě mužská síla, my si svou převahou však nejsme úplně jisti. Řecké legendy také mluví o ženách, které se zcela vymkly této kontrole. *Mainades*, šílené ženy, které opouštějí města, shlukují se, žijí obklopeny světem zázraků, hrají si s hady a trhají zvířata holýma rukama, jsou

⁷⁶ ADKINS, Lesley a ADKINS, Roy: *Starověké Řecko*. Slovart 2011, s. 426.

schopny porazit i muže v bitvě. Není to náboženství, je to spíše forma nemoci, trest boha seslaný na neposlušné komunity.⁷⁷

O takových vypráví Eurípidovo dílo *Bakchatky*. Ženy, které opustily své domovy, mladé i staré, panny i ženy ještě s naběhlými prsy po těhotenství, které nechaly své děti doma, se shlukují v horách kolem boha Dionýsa a uctívají ho tancem, křikem, hudbou. V době, kdy ženy při oficiálních slavnostech nesmějí ani pít víno, je to nehoráznost. Zprávy o nich jsou v této hře dvojnásobné. Na jednu stranu se družiny v poklidu toulají lesem a lukami, zpívají a tančí, na stranu druhou vjíždí do vesnic, kde trhají a jedí živá zvířata, ale i plení a unášejí děti. Vyprávění končí tragédií. Mladík Pentheus, který se mezi bakchatky vydává přestrojen za jednu z nich, nalezne smrt přímo z rukou své matky. Ta prozře až po bitvě, kdy nese hlavu svého syna, ale to je příliš pozdě. Zlomena odchází do vyhnanství, aby pykala za své skutky.⁷⁸

Žen občanského původu se pochopitelně čas od času dotkla i válka – nejvíce samozřejmě vypomáhaly oběťmi, které přinášely jako poslední naději na záchranu společenství. Zánik v některých případech dokázaly odvrátit bédováním, modlitbami či povzbuzováním vojáků. Válečnice se z nich stávají zcela výjimečně, a to jen tehdy, pokud jsou nuceny bojovat za své domovy. Poté je můžeme vidět vyzbrojené čímkoliv, co jim v té chvíli padlo do ruky, včetně kuchyňského náčiní, jak bojují po svém, ženském způsobu.⁷⁹

Samozřejmě jsou známy příběhy žen jako vojaček v mytologii, ale také v Platónově *Ústavě*. V tomto ideologickém spise obhajuje právo žen na stejnou výchovu, jakou se dostává mužům, neboť i samice psů stráží město po boku strážců stejně dobře jako samci. Pokud se tedy ženám dostane patřičného vychování, budou-li se učit stejným věcem, jsou schopny vykonávat jakékoliv povolání. Rozhodují vlohy, nikoliv pohlaví.⁸⁰ Platónovy představy jdou až tak daleko, že uvažuje o zařizování dokonalých sňatků, tedy správné rozřazení partnerů podle jejich schopností, aby jejich potomstvo bylo co možná nejdokonalejší. Zajímavostí je, že ideální věk na plození je zde uveden rok dvacátý pro ženu a třicátý pro muže, což označuje za dobu rozkvětu tělesného a rozumového.⁸¹ To se naprosto vymyká dobovým zvykům, kdy byly dívky provdávány jen krátce po první menstruaci.

⁷⁷ REDFIELD, James: Homo domesticus. In *Řecký člověk a jeho svět* (překlad Vlasta Lišková, s. 139-140).

⁷⁸ EURÍPIDÉS: *Bakchatky*. In *Héraklés a jiné tragédie* (překlad Otakar Jiráni, Rudé právo 1988, s. 353-413).

⁷⁹ GARLAN, Yvon: Člověk a válka. In *Řecký člověk a jeho svět* (překlad Magdalena Křížová, s. 65).

⁸⁰ PLATÓN: *Ústava*, Kniha V., 451d-456-c (překlad František Novotný, Oikoymenh 2017, s. 193-199).

⁸¹ Tamtéž, Kniha V., 460c-461a (s. 204-205).

Mnoho antických autorů mluví ve svých dílech o bojovných kmenech žen – Amazonkách. Tyto ženy, žijící bez mužů a holdující aktivitám jako lovu, farmaření a boji, se v pramenech objevují v různých lokalitách – Diodorus Siculus (3.52-5) je například umisťuje do Lybie v severní Africe.⁸² Od Plútarcha se také dozvídáme o tom, že se Alexandr Veliký pravděpodobně setkal s Amazonkami, a to v Persii. O tom, jak setkání probíhalo, se ale jeho podání liší od verzí jiných autorů.⁸³

Pro tuto práci není třeba již Amazonky dále představovat. Důležité je, že máme několik zpráv o tom, že se tyto bojovné kmeny žen ve starověkém světě mohly vyskytovat.

Náboženství

Náboženské svátky byly pro ženy často příležitostí vyjít z domů ven. Svátky klasické doby znamenaly pro chlapce uvedení do světa dospělých, u dívek se obřadů aktivně zúčastnilo jen pár vyvolených, které tím v podstatě absolvovaly přípravu na manželství. Každý rok byly vybrány dvě dívky z urozených rodin ve věku od sedmi do dvanácti let, a na počest bohyně Athény, zhruba devět měsíců před *Panathenajemi*, začaly tkát roucho, které bylo při slavnostech předáno bohyni. Takové roucho se tkalo i v Argu na počest Héry či ve Spartě pro boha Apollóna. Při svátcích se dívky připravovaly na roli manželky a matky, bylo to tedy v podstatě symbolické znázornění, které se mělo týkat všech dospívajících dívek v Athénách. Kněžské poslání bylo svěřováno dívkám v předmanželském věku také v Arkadii, Kalaurei či v Lokridě, zde byly dokonce nuceny k doživotní službě.⁸⁴

I pro dospělé ženy se náboženské aktivity staly jedinou možností, jak se veřejně realizovat v kolektivu.

Známé jsou věstkyně v Apollónově chrámu v Delfech, Pýthie. Tyto záhadné ženy bývaly v klasické době dvě až tři, neboť byl zájem i o politické věštby, ale v helénistické době se dotazy týkaly více soukromých záležitostí, proto byla Pýthia opět jen jedna.⁸⁵ Nová věstkyně byla vybírána z kněžek Apollónova chrámu ještě před smrtí kněžky stávající. Nejdůležitějším kritériem byl její morální charakter, a kdyby měla nově zvolená Pýthie rodinu a děti, musela se vzdát všech svých rodinných povinností a podřídit svůj život roli v chrámu. Tyto ženy byly

⁸² BLUNDELL 1995, s. 58.

⁸³ Tamtéž, s. 58.

⁸⁴ CAMBIANO, Giuseppe: Cesta k dospělosti. In *Řecký člověk a jeho svět*, s.82-83.

⁸⁵ *Encyklopedie antiky* 1973, s. 516.

často z rodin vyšších kruhů, velmi vzdělané a uměly číst. Jejich post jim vynášel velikou popularitu a vážnost. Proč byla věstkyně v chrámu zrovna žena? Pravděpodobně se věřilo, že právě skrze ženu může bůh Apollón promluvit.⁸⁶

Slavnosti, hry

Vzhledem k tomu, že jsem se doposud věnovala situaci především v Athénách nebo Spartě, přesunu nyní svůj zájem do Olympie, do dějiště největších atletických her. Nebyla jím samozřejmě od počátku. V době prvních písemných památek o Řecku, tedy asi v 7. století před naším letopočtem, již Olympie existovala bezmála čtyři století.⁸⁷

Domnívala jsem se, že ženy se v žádném případě nemohly zúčastnit her. Že takové divy jako závodící dívku bylo možno vidět jen ve Spartě. Pausaniás ale ve svých spisech *Cesta po Řecku* píše o Kinsyce, dceři Archidáma. Její touhou bylo účastnit se Olympijských her a také se jí to podařilo. Se svými koňmi, které sama chovala, dokonce zvítězila. I jiné dívky prý vítězily po jejím debutu, ale žádná se tak neproslavila. Nejčastěji pocházely z Lakedaimonu. Poté se ale Sparta dostala do válečného sporu s Élidou kvůli tomu, že jim Élidští zakazovali účast na hrách.⁸⁸ Je možné, že v budoucnu se již o žádné ženě nedozvíáme právě proto, že Spartské dívky již neměly na hry přístup.

Ženy se poté mohly účastnit jako diváci, pokud neměly do Olympie zakázaný vstup a byly svobodné.⁸⁹ Ale jedna role zde byla svěřena pouze ženě. Démétrině kněžce bylo vyhrazeno čestné místo uprostřed tribuny. Bylo to zřejmě na paměť původní paní tohoto území, Démétér, která byla od nepaměti v údolí uctívána. Místo totiž zůstalo hliněné, možná to tedy lze označit jako formu pokání za narušení původního kultovního místa.⁹⁰

S tím souvisí i rozlišování žen na vdané a svobodné. Kult Démétrý byl vyhrazen pouze neprovdaným dívkám, pannám, a ty zde mohly být různými rituály připravovány na svou pozdější životní úlohy manželky a matky.⁹¹ Sama Démétér totiž byla matkou, proto byly pravděpodobně tyto rituály zařazeny.

⁸⁶ JONES, Gabriel: Pythia [online]. Vydáno dne 30.8.2013 [cit. 27.2.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/Pythia/> (překlad SK).

⁸⁷ SINN, Ulrich: *Olympia*. Epoque 2003, s. 7.

⁸⁸ PAUSANIÁS: *Cesta po Řecku*, III, 8 (překlad H. Businská, Svoboda 1973, s. 227).

⁸⁹ Tamtéž, VI 20,9 (s. 227).

⁹⁰ SINN 2003, s. 58.

⁹¹ Tamtéž, s. 59.

Již jsem v kapitole Vzdělání zmínila, že Platón ve spise *Zákony* není proti tomu, aby se dívky cvičily v jízdě na koni a lukostřelbě. Co se týče závodění, v obci by stanovil, aby závodit mohly i dívky, a to v jakémkoliv věku až do provdání (maximálně do dvaceti let). Ve věku od třinácti let už na sobě mají mít příslušnou výzbroj. Neměl by však podle něj existovat zákon o účasti žen – ta pro ně má být dobrovolná.⁹²

Je ale pravdou, že ženy měly své vlastní slavnosti – Héraia, které se konaly jednou za čtyři roky na počest bohyně Héry. Děti, dorostenci a mladé ženy závodily v běhu na 160 metrů a vítěz získal olivové koruny a právo nechat si na místě udělat portrét.⁹³

⁹² PLATÓN 2017, VIII. Kniha, 833d-834d (s. 233-234).

⁹³ CATWRIGHT, Mark: Olympia. Ancient History Encyclopedia. [online]. Vydáno dne 2.7.2012 [cit. 27.3.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/Olympia/> (překlad SK).

Ženy v Římské říši

Dějiny Říma jsou již od počátku protkány příběhy, ve kterých hrají ženy významné role. Připomeňme si boje Římanů se Sabiny, kdy se nedostatek žen v nové obci stal ožehavým problémem. Vyjednávání s okolními kmeny nebylo úspěšné, a proto se muži odhodlali k lstivému kroku – při vystrojení slavnostních her, které pojmenovali *Consualie* podle boha moudré rady, sezvali okolní sousedy, především lid sabinský s dětmi a manželkami. Při hře, která odlákala pozornost, se na smluvený signál římscí mladíci a muži rozběhli, aby unášeli dívky, některé byly uneseny náhodně, ty nejkrásnější byly určeny pro muže v senátu. Pochopitelně to vyvolalo veliké pobouření jak mezi rodiči dívek, tak u samotných obětí únosu, ale sám Romulus je obcházal a vysvětloval, že bylo nutné přistoupit k takovému činu, a že se římscí mužové budou nadevše snažit, aby jim svou láskou a přízní nahradili rodiče i domov. Unesené ženy se časem se svým osudem smířily.⁹⁴

Dcera

Přístup otce k dceři byl v mnoha směrech podobný přístupu a vztahu k synovi. Nepochybně zde nějaké odchylky byly, vždyť i v dnešní době má otec ke svému synovi většinou blíže, jedním z důvodů je vyšší pravděpodobnost, že syn bude pokračovat ve šlépějích svého otce například v profesní oblasti. Nejsou však důkazy o tom, že by v římské populaci nastala nějaká výrazná genderová nerovnováha, proto se dá předpokládat, že narozené dívky nebyly opouštěny.⁹⁵

Dcery nosily své rodné jméno po celý život, neměnilo se jim po svatbě, ale ani je nepředávaly svým potomkům. Dcery měly stejné právo na dělení majetku jako synové, pokud otec nezanechal závěť, to bylo ale ve 2. století před naším letopočtem změněno ze strachu, aby při dělení opravdu zámožných rodin nezůstal v rukou ženy příliš velký majetek. Pravděpodobně to bylo zapříčiněno vznikající uvolněností poměrů, která se začala vymykat z rukou, ale také mohly vznikat obavy, aby onen majetek nepropadl případným ženiným sňatkem do jiné rodiny. Pokud však byla dcera opravdu oblíbena či byla jedináček, v mnoha případech se stávalo, že se zákon obcházal. Dědictví, věna a další formy převodu majetku – to byla cesta k bohatství

⁹⁴ LIVIUS: *Dějiny I*, I.9 (překlad Pavel Kucharský a Čestmír Vránek, Svoboda 1979, s. 51-53).

⁹⁵ RAWSON, Beryl: *The family in Ancient Rome*. Croom helm 1986, s. 18 (překlad SK).

mnoha žen v pozdní republice a principátu. Tyto ženy mohly se svým bohatstvím nakládat vcelku volně.⁹⁶

O jedné takové dceři, která byla otci milejší nade vše, píše Livius ve svých *Dějínách*. Decemvir Appius Claudius se lstí zmocnil dívky, kterou chtěl zneuctít. Dívku Luciu (která byla pravděpodobně na cestě do školy) nařkl jeho spolupracovník, že je dcerou jeho otrokyně, že na ni má tudíž nárok a do domu svého otce byla přenesena poté, co byla ukradena. Před příchodem jejího otce, jenž ji může jako jediný hájit, ji chrání její snoubenec a děd, a prosadí si právo počkat, až se její otec vrátí z vojenského tábora. Následující den je otec připraven hájit čest své dcery, kterou vychoval pro muže Icilia k manželství. Appius je již natolik zbaven rozvahy, že Lucia Vergilia, otce Lucii, nařkne z pokusu o vzpouru, a donutí ho tím, aby se stáhnul se všemi, kdo ho přišli podporovat. Když Vergilius viděl, že proti chlípnému decemvirovi nic nezmůže, v zoufalství svou dceru probodne a tím jí jediným možným způsobem dává svobodu. Upřednostnil její smrt před pohanou, která by se jí jako Appiově otrokyni dostala, a své spolubojovníky vyzývá k pomstě. Apeluje na jejich vlastní rodiny, dcery, které se mohou stát obětí chlípnosti, a chce s jejich pomocí zabránit tomu, aby se to opakovalo. Deset mužů z nich bylo zvoleno za vojenské tribuny a římský lid se odebral na Svatou horu, odkud vyjednávali. Výsledkem bylo odstoupení decemvirů, zvolení konzulů a vznik zákonů XII desek.⁹⁷

Výchova

Do kapitoly o výchově si dovolím citovat z Plútarchovy eseje *O lásce rodičovské*. I přesto, že nám tento autor nespadá do časové linie (žil již v dobách našeho letopočtu), jeho práce často nacházejí inspiraci v historii. Právě ve zmíněném spise ukazuje podobné stanovisko, s jakým jsme se setkali v Xenofóntových *Vzpomínkách na Sókrata*: „Neboť všeobecně láska k potomstvu i zbabělá zvířata činí odvážnými, líná obětavými a žravá šetrnými.“⁹⁸

Již tady se setkáváme s myšlenkou nepodmíněné rodičovské lásky, neboť rodiče vkládají do svých dětí mnoho síly, žádný zákon jim nepřikazuje, aby své dítě vychovávali, a oni mu přesto věnují vše, co mají, mnohdy ještě víc. Problémem je pouze otázka chudoby, neboť

⁹⁶ RAWSON 1986, s. 18-19.

⁹⁷ LIVIUS 1979, III.44-57 (s. 277-298).

⁹⁸ PLÚTARCHOS: O lásce rodičovské 2/ In *O lásce a přátelství* (překlad Václav Bahník, Svoboda 1987, s. 101).

chudí rodičové leckdy nevychovávali své děti proto, aby se jich chudoba, zlá a otrocká, nedotkla.⁹⁹

Vzdělání

V nejstarší římské době byli hlavní vojenské schopnosti a rolnická práce, výchova a vzdělání byly tedy ponechány rodině a stát na ně neměl výrazný vliv. Teprve od 3. století před naším letopočtem proniká do římských škol teorie vzdělání, filosofie a řečnictví. Vyučování začínalo kolem šestého roku a vliv na něj měl především otec, to se ale změnilo po 2. punské válce, kdy se rodiny stávaly zámožnějšími a vzdělání bylo svěřováno vzdělaným řeckým otrokům a propuštěncům (*paedagogus*).¹⁰⁰

Pro dívky pravděpodobně nebylo nezvyklé navštěvovat veřejné školy, stejně tak pokud měla rodina vychovatele či učitele, vzdělávali jak dcery, tak syny. Jiné to bylo s vyšším školstvím. V době, kdy se dospívající chlapeč učili filosofii či řečnictví, pro dívky již nastala doba sňatků. Obecně se dá říci, že vzdělání dívky záleželo především na výši intelektuální úrovně, která vládla u ní doma. Rozhodně jí vzdělání neubíralo na kvalitách. Naopak, její schopnosti zvyšovaly její reputaci. Vzdělané ženy opěvovali literáti jako Plútarchos, Plinius Mladší nebo řečník Quintilianus, který tvrdí, že pro dobro dětí by měli být oba rodiče vzdělaní co nejvíce. Stoický učenec Musonius Rufus prohlašuje, že ženy by měly být vzdělávány stejně jako muži, neboť dobrou manželkou může být jen ta, která zná filosofii. Proti tomu se staví například Epictetus, který přichází s tvrzením, že ženy ve velkém čtou Platónovu *Republiku* a čerpají z ní nejen obhajoby jejich prostopášnosti, ale také ho dezinterpretují a nabádají lid k promiskuitním stykům. I když pravděpodobně občanům Říma nedocházela žádná souvislost mezi vzděláním a sexuální svobodou žen, my takovouto souvislost s odstupem doby vidět můžeme.¹⁰¹

⁹⁹ PLÚTARCHOS 1987, s. 105-108.

¹⁰⁰ *Encyklopedie antiky* 1973, s.684.

¹⁰¹ POMEROY 1995, s. 170-171.

Politický status

Nejstarším dochovaným pramenem římského práva jsou pravidla, jejichž vytvoření je připisováno římským králům. Takzvané *leges regiae* neboli královské zákony. Mezi nimi najdeme zákony od Romula, prvního krále, které se týkají žen:

„Romulus stanovil občanům povinnost vychovat všechny potomky mužského pohlaví a prvorozené dcery.“¹⁰²

„Romulus vydal zákon vedoucí ženy k poslušnosti. Tento zákon byl takový: právoplatná manželka, která přešla do pravomoci muže obětí (konfaraecí), s ním sdílí společenství veškerého majetku a náboženských obřadů.“¹⁰³

„V následujících případech rozhodovali pokrevní příbuzní s manželem: o cizoložství, a když se prokázalo, že pila víno. Romulus dovolil obojí trestat smrtí.“¹⁰⁴

O zákazu pití vína se zmiňuje i Polybios. Žena nemůže víno pít tajně, jelikož k němu zaprvé nemá přístup, a za druhé musí každý den při prvním setkání políbit své rodiče, rodiče svého manžela a synovce. Dává si tedy pozor, protože by mohla být z tohoto hříchu usvědčena.¹⁰⁵

„Vydal také několik zákonů, mezi nimi je přísný ten, který manželce zakazuje odejít od manžela, avšak manželovi dovoluje, aby manželku zapudil kvůli travičství, podvržení dětí, nebo padělání klíčů, nebo kdyby spáchala cizoložství. Jestliže by zapudil manželku z jiného důvodu, přikázal, aby manželce připadla část (manželova) majetku a část byla zasvěcena Cereře. Kdo by prodal manželku, měl propadnout podzemním bohům.“¹⁰⁶

Za zdroj veškerého římského práva jsou pokládány *Zákony XII desek*. Zde se opakuje nutnost držet ženy pod poručenstvím i v dospělosti, kromě Vestiných pannen, které jsou svobodné.¹⁰⁷

Literární prameny z republikánské doby podávají důkazy o emancipačních náladách. Marcus Tullius Cicero ve svém spise *O státě* vykazuje podobné myšlenky jako Platón. Odsuzuje zde tzv. Voconiův zákon, který byl podle něj navržen pouze s ohledem na prospěch

¹⁰² DIONYSIOS 2,15. In SKŘEJPEK: *Lex et Ius*. Aleš Čeněk 2018, s. 15.

¹⁰³ DIONYSIOS 2, 25, . In SKŘEJPEK 2018, s. 16.

¹⁰⁴ DIONYSIOS 2,25, 6. In SKŘEJPEK 2018, s. 16.

¹⁰⁵ POLYBIOS: *Dějiny III*, VI. kniha, 11a. 4. (překlad Pavel Oliva, Arista 2011, s. 23).

¹⁰⁶ PLÚTARCHOS Rom. 22. In SKŘEJPEK 2018, s. 16-17.

¹⁰⁷ GAIUS 1, 144-145. In SKŘEJPEK 2018, s. 28.

mužů a je plný bezpráví vůči ženám (týkal se odkazů a pozůstalostí). Klade si otázku, proč by žena neměla mít majetek, uvádí jako příklad Vestálky a také případ dcery Publia Crassa, která jako jediná dědička zdědila milión cisterciů.¹⁰⁸

Je tedy zřejmé, že v počátcích republiky podléhala žena pravomoci svého muže, a i v případech jeho cest do zahraničí se zdržovala pouze doma, kde jí byl do rukou vložen řádný chod rodiny. Pokud žena splňovala všechny představy o řádné manželce, byla označována jako matrona.¹⁰⁹

Na sklonku republiky se poměry změnily. Ukažme si to na příkladu odívání; podle starých římských názorů se ve způsobu oblékání měla zdůrazňovat především prostota a cudnost. To se však měnilo poté, co se v ulicích začaly na ženských oděvech objevovat pestřejší barvy. Jedny z prvních, které se začaly pestře (a tedy pravděpodobně i bohatě) oblékat, byly propuštěné otrokyně, které se necítily být natolik svázané římskými zvyky. Matrony nadále holdovaly tradičnímu oblékání.¹¹⁰ S odíváním se pojí také jiný římský zákon; dívky bez šátku a ve služebnickém úboru, tedy ženy neprovdané a z nižší společenské vrstvy, mohly být na ulici vystaveny tlaku kolemjdoucích agresorů. Na násilníka poté čeká pouze menší trest, a pokud je žena oblečena jako kurtizána (tedy vyzývavěji, než bylo obvyklé) a ne jako matka od dětí, mohl dostat trest ještě menší.¹¹¹

Proti přepychovému odívání byl dokonce vydán zákon, tzv. Oppiův. Byl přijat v roce 215 př.n.l., tedy v době, kdy byl Řím v zoufalém postavení po porážce u Cann a před hroící válkou ze strany Makedonie. Měl pravděpodobně zabránit tomu, aby dámy z římské elity ve svých drahých šatech a zlatých ozdobách nejtrpěly emoce chudšího obyvatelstva, které nejvíce pocítilo strádání v době válek. Když války odezněly, nemělo smysl již nadále tento zákon dodržovat, ze strany bohatých žen, jejich manželů a otců stále sílily tlaky na jeho zrušení. Do propagandy proti zákonu se ženy zapojily až neobyčejně aktivně a pravděpodobně i organizovaně. Tribunové, kteří zastávali opoziční návrh, nakonec podlehli tlaku žen, které obléhaly jejich domy, a zákon byl zrušen.¹¹²

¹⁰⁸ CICERO, MARCUS TULLIUS: *De re publica* 3, 17. In SKŘEJPEK 2018, s. 85.

¹⁰⁹ BURIAN, Jan: *Řím: Světla a stíny antického velkoměsta*. Svoboda 1970, s. 79.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 137.

¹¹¹ PUCCINI-DELBEY, Géraldine: *Sexuální život v Římě*. Levné knihy 2008, s. 74.

¹¹² MAREK, Václav: Tribunát lidu a práva žen v Římě? In *Sborník k 80. narozeninám prof. Bohumily Mouchové*. Jednota klasických filologů 2013, s. 211.

Další novinkou byla účast žen na hostinách, kde jim bylo dovoleno i s muži popíjet. Vzrůst přepychu a rozmařilosti, který byl viděn právě na takových slavnostech, vedl k úpadku mravů a morálky, což zapříčinilo rozklad nejpevnějšího společenství, římské rodiny. Posilovalo se totiž postavení ženy vůči muži, jelikož přibývalo sňatků, kdy žena nepřecházela pod právní moc svého muže. Tak se stala samostatnější především co se společenského, ale i veřejného života týče. Ideální představa ženy, která sedí doma (*domiseda*) a žije s jedním mužem (*univira*), již neměla mezi ženami mnoho následovatelek.¹¹³

Sexualita

Očekávalo se, že žena začne menstruovat ve čtrnácti letech. Jako hygienické pomůcky se používaly vlna a textil, ale není známo, jak je ženy udržely na místě.¹¹⁴

Ovidiovo dílo *Umění milovati* dodnes uchvacuje čtenáře svým dobovým přesahem. Rady mužům, kde hledat ženy, jak si je získat a udržet, jsou v podstatě uplatnitelné i dnes. Přesto, že zákony dovolují mužům leccos, bylo důležité se ženě dvořit, naslouchat jí, být jí nablízku (například i při hostině, což dokládá, že se jich ženy již mohly zúčastnit).¹¹⁵

Ženám se také neostýchá radit. Ponouká je, ať svému muži neodpírají tělesné rozkoše, ať o sebe pečují, neboť drsná prostota bývala předností v dřívějších dobách, zatímco dnes v bohatém Římě jsou nároky odlišné. Stejně je to i s ukazováním se na veřejnosti – Publius Ovidius Naso ženy nabádá k tomu, aby se na veřejnosti ukazovaly co nejvíce: „Neznáme to, co je skryto, co neznáme, nebudí touhu: krása, jež nemá svědka, nemůže užitek nést.“¹¹⁶

Římská společnost měla přesná pravidla pro sexuální styky. My dnes rozdělujeme jedince podle toho, jestli ho přitahují jedinci opačného nebo stejného pohlaví, popřípadě obou. V Římě se však rozdíly nezakládaly na pohlaví, nýbrž na sociálním postavení a věku. Povolené sexuální chování se odvíjí od toho, jaký je sociální statut jedince. Je jasné, že na vrcholu společenského žebříčku je muž, a tím je dána i role v sexuálním životě. Nezdrženlivost je u žen vážným přestupkem, ať je to pohlavní styk před svatbou či mimo manželství, a dobrá dívka i žena měla být zdrženlivá a nechat se dobývat. Na vše ostatní zde byly otrokyně, prostitutky

¹¹³ BURIAN 1970, s. 139-140.

¹¹⁴ ADKINS a ADKINS 2012, s. 372.

¹¹⁵ PUBLIUS OVIDIUS NASO: *Umění milovati*, kniha I. Varuj se nevěry (překlad I. Bureš, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1963, s. 260-261).

¹¹⁶ Tamtéž, s. 284-285.

a nevdané ženy z nižší společenské vrstvy. Takový sexuální poměr společnost přijala – ovšem sexuální poměr s cizí ženou, s pannou či se svobodným mladým mužem povoleno není.¹¹⁷ Mladému Phaedromovi to v Plautově komedii objasňuje jeho otrok: „Když se vzdáš vdané ženy, vdovy, panny, mladíka a svobodných dětí, můžeš milovat, co se ti zlíbí.“¹¹⁸

Co bylo naprosto zakázáno i pro muže-občana byl incest, který zde mohl mít dvě podoby. Na jedné straně je to sexuální poměr či manželství mezi blízkými příbuznými (a to i přiřazenými/přivdanými), na straně druhé je to porušení závazku čistoty Vestiny panny. Na oba tyto přestupky byli Římané velice citliví, historicky podloženo je jen velice málo takových prohřešků.¹¹⁹

Odlišoval se pohlavní styk manželský a mimomanželský. Manželská sexualita je pouze reprodukční, matrona totiž nemá disponovat uměním svádění, tolerovat má pouze jedinou polohu a vyhýbat se veškerému erotismu. Má být přirozeně pasivní, jelikož vilné pohyby se připisují pouze kurtizánám. Takových žen lituje podle Puccini-Delbey Horatius, protože jsou uvězněné v okovech rodiny a tradiční morálky a nemohou se oddávat milostným hrám.¹²⁰ Dle mého názoru ale Horatius v *Ódách* lituje dívek: „Je to smutné, když se dívka nesmí oddat hrátkám lásky, když si nesmí léčit hoře sladkým vínem bez obavy z hrozných výtek svého otce“¹²¹, na druhou stranu ale kárá chování zpustlých žen: „Jak dívky v ženy dozrají, holdují hned chlípným tancům, učí se pletichám a rovněž na neřesti lásky od svého dětství se připravují. Když vdají se, tu při víně hledí si jen záletníků mladších než jejich muž.“¹²²

Porod dítěte byla pravděpodobně společenská událost. Přítomny byly jen ženy – porodní bába a příbuzné, u porodu nebyli přítomni žádní muži, ani lékař, ani manžel. Ženy rodily ve vzpřímené poloze, a to za využití speciálních židlí.¹²³

¹¹⁷ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 13-20.

¹¹⁸ PLAUTUS: *Curculio*. Loeb Classical Library 2011, s. 233 (překlad SK).

¹¹⁹ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 177-178.

¹²⁰ Tamtéž, s. 207-209.

¹²¹ HORATIUS: *Ódy*, kniha III, XII (překlad J. Binder, Odeon 1972, s. 89).

¹²² Tamtéž, Kniha III., VI (s. 82).

¹²³ ADKINS a ADKINS 2012, s. 374.

Manželka

Manželství neboli *matrimonium* byla v Římě instituce, která dávala právoplatné postavení ženám, budoucím matkám. Jeho účel je tedy jasný – zplodit děti. Proto také neplodnost či nedostatečná plodnost je důvod pro zapuzení manželky, pro rozvod.¹²⁴

Sňatek byl u Římanů důvodem ke značné pozornosti. Existovaly dva druhy sňatků; obřadnější a více náboženský se nazýval *confarreatio*, méně obřadné ale běžnější bylo oddat dva lidi formou *coemptio*, což byl v podstatě odkup z mužovy strany. Za republiky vzniklo manželství mezi mužem a ženou, kteří spolu žili po dobu jednoho roku pod jednou střechou, a to i bez formalit.¹²⁵

Sexuální aktivita uvnitř manželství se v antickém Římě brala za přirozenou. Je zde v podstatě vynucována, aby přinesla potomky, ctihodné manželky ji musí akceptovat a mužové vykonávat. I přesto, že jde ruku v ruce s rozumem a povinností, má jakýsi posvátný charakter. Podle dobových lékařských doporučení dokonce pohlavní styk uzdravuje. Dlouhodobý sexuální půst totiž může způsobit fyzické komplikace, a v některých případech až „hysterické dušení“. Příčina hysterie je již od dob Hippokrata připisována děloze, mnoho lékařů si totiž myslí, že jakmile začne děloha vysychat, bloudí tělem a přemísťuje se k orgánům s nejvyšší vlhkostí, játrům.¹²⁶

To ale neznamená, že by římská manželství byla uzavírána na základě sexuální přitažlivosti, touze a vášni. Hlavní roli hrají aspekty jako rodinné, ekonomické a politické zájmy. Rostoucí nezávislost aristokratických žen na konci republiky jim ovšem umožní o něco volnější výběr druhého manžela. Láska mezi lidmi, kteří se mají vzít, se stane přijatelnou až v Augustově období.¹²⁷

Obraz ideální manželky římského vzoru si můžeme představit takto: přede. Je vždy k zastížení doma a věnuje se spřádání vlny a tkaní, z domu vychází pouze za doprovodu strážných a služebných. Je to připomínkou starých časů, a proto ženy, které chtějí zachovat věrnost takové morálce, vycházejí co nejméně. Dívky se učí příst i v období císařství, a to pro upomínku matronského ideálu. Když už je žena viděna venku, musí mít vlasy svázané a ideálně je mít pod šátkem; později stačí jen cíp jejich *pally*. Je to především proto, aby muži na ulici

¹²⁴ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 36.

¹²⁵ BURIAN 1970, s. 79.

¹²⁶ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 38-39.

¹²⁷ Tamtéž, s. 64.

poznali, že je to žena vdaná, svobodného původu a vyšší třídy, a nesmí si k ní nic dovolit, sic by je čekal trest.¹²⁸

Takové tradice se zachovaly až do císařského období, kde o nich mluví Plútarchos: „Žena musí být cudná, skrývat svoje slova stejně, jako tělo.“¹²⁹ Ovšem sociální změny v helénistickém období spolu s náladou v pozdní římské republice daly vzniknout emancipovaným a více uvolněným, ale respektovaným ženám z vyšších tříd. Římské matrony se nesměly nechat zahanbit princeznami z helénistických říší, které se vyznačovaly chytrostí a politickou mocí.¹³⁰ Ne že by Římanky neměly vlastní vzory mocných žen. Tullia, dcera Servia Tullia, šestého krále Říma, byla příliš ambiciózní, než aby byla spokojená v manželství s Arruntem Tarquiniem, mírnějším a mladším z dvou královských bratrů. Naopak její mladší sestra byla sezdána s prudkým Luciem Tarquiniem. Tullia se nešťastným manželstvím soužila tak moc, že vzala věci do svých rukou. Dva zlé živly svedla podobnost a Tulliiny intriky, a tak mohly zanedlouho ona a Lucius slavit sňatek v domě, ve kterém se před časem strojily dva pohřby.¹³¹ Tito dva spolu zapříčinili Římu mnoho špatného, což nakonec vedlo i k pádu království a vyhnání celé jejich rodiny. Ona byla tedy po zásluze potrestána. Jako opozitum vůči ní bych mohla uvést Lucretii. Tento nešťastný příběh o manželce, zneuctěné Sextem Tarquiniem, synem Tullie a Lucia, měl pravděpodobně vyvážit a ukázat, jak by se naopak žena chovat měla. Silný příběh, který končí Lucretiinou sebevraždou, byl vlastně poslední kapkou pro lid, který snášel krutovládu Lucia Tarquinia Superba.¹³²

V období republiky tento vzor vytrval, s helénizací se ale měnilo leccos. Asertivita římských žen stoupala právě po vzoru příležitostí, které sem přišly z jiných kultur, například hledání sexuálního naplnění (v kontextu klesající porodnosti). Jiné důvody si zajistil Řím sám; enormní bohatství, aristokratické požitky a povolení ženám vykonávat veškerou správu domu a majetku, zatímco jsou muži na válečných či vládních misích. Podstatně byla také společnost ovlivněna právě Řeckem – v idealizovaném dědictví jejich kultury byla historická fakta k nerozeznání od mýtů a legend. Výsledkem takových zvěstí byl obraz ženy aristokratky ve vysoké politice, která současně předsedala například literárnímu spolku, a samozřejmě to rozvířilo myšlenky na to, jak se v historických dobách ženám dobře vedlo. Tyto sociální mýty

¹²⁸ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 73-74.

¹²⁹ PLÚTARCHOS 1987, s. 31.

¹³⁰ POMEROY 1995, s. 149.

¹³¹ LIVIUS 1979, Kniha I. 46/ (s. 102-103).

¹³² Tamtéž, Kniha I. 57-58 (s. 117-119).

stupňovaly napětí mezi ideální a opravdovou římskou matronou a jsou pravděpodobně zodpovědné za ženy, které se vymykaly standardům doby (viz Cornelia, kapitola Matka).¹³³

Kvůli těmto ženám se již nemůže mluvit o jednotném kultu římské manželky, jelikož v tomto ohledu tradice poněkud pokulhávala za realitou. V realitě doby bylo vzdělání žen oceňované, zvláště v rodinách, které se pyšnily vysokým společenským postavením. Od těchto žen se totiž očekávalo, že se budou podílet na společenském a kulturním životě jejich třídy. Přijímaly hosty, doprovázely své manžely na večere či jiné společenské události, informovaly je o sociálním a politickém vývoji, zatímco byly v zahraničí, a staraly se o majetek. Bylo tedy zapotřebí, aby se vyznaly v literatuře, počtech a byly zpraveny i o kulturních záležitostech. Stále přetrvávající předsudky proti vzdělaným ženám, které je obviňovaly ze sexuální prostopášnosti, přílišné nápadnosti a vlezlosti, donutily tuto vrstvu žen své vzdělání umně vydávat za tradiční ženské ctnosti.¹³⁴

Pompeius Magnus se po návratu do Říma z cest, kdy spravoval římské provincie, potřetí oženil s Cornelií, dcerou Metella Scipiona. Ta se mohla chlubit (a nechat obdivovat) nejen svou krásou, ale i vzděláním v oblasti literatury, geometrie, hudby, také naslouchala filosofickým přednáškám. Naopak nebylo na ní znát žádné ješitnosti a strojenosti, kterých prý ženy obvykle nabývají spolu se vzděláním. Jedinou překážkou mohl být spíš věk, jelikož by Cornelia mohla být spíše manželkou Pompeiova syna.¹³⁵

Rozvrat rodiny a stoupající počet rozvodů v Římě, snížená porodnost a odpor k manželskému životu přivedly císaře Augusta na myšlenku vydání zákonů, které by čelily tomuto úpadku. *Lex Iulia* z roku 18 př.n.l. a *Lex Papia Poppaea* z roku 9 n.l., které se souhrnně označují názvem *Lex Iulia et Papia Poppaea* stíhaly majetkovými tresty osoby neženaté a neprovdané (*caelibes*), a manželství bezdětná. Naproti tomu ženy, které měly tři děti a více, byly zproštěny poručenství. Na druhou stranu se mnohem přísněji trestalo cizoložství.¹³⁶ Ve své bakalářské práci s názvem *Právní a společenské postavení žen v antickém Římě* uvádí Veronika Michalová, že se Augustovy reformy nesetkaly s přílišnou popularitou, dokonce se

¹³³ POMEROY 1995, s. 149.

¹³⁴ HEMELRIJK, Emily: Women's daily life in the Roman west. In *Women in Antiquity*. Rutledge 2016, s. 896-897 (překlad SK).

¹³⁵ PLÚTARCHOS 1967b, Pompeius 55 (s. 153).

¹³⁶ KINCL, Jaromír a URFUS, Valentin: Římské právo. Panorama 1990, s. 181.

prý v jeden čas ženy z vyšších kruhů nechávaly zapisovat na seznamy prostitutek, než aby byly nuceny vést spořádaný a mravní život.¹³⁷

Prostituce

Autoři Lesley a Roy Adkinsonovi ve své knize uvádějí, že všechny prostitutky (i prostitutí) v Římě byli otroci, neboť svobodní lidé, kteří si takto vydělávali, vzbuzovali nevoli. Sexuální služby svých manželek a dcer mohli také prodávat otcové a manželé, ale zde jim pravděpodobně již také příslušel spíše status otrokyň, na to otec či manžel měl právo. Jelikož se ve své práci otroky nezabývám, byla by to pro mne uzavřená kapitola, ale další zdroje uvádí trochu jiný pohled.

Například Géraldine Puccini-Delbey ve své knize tvrdí, že nevěstky jsou ubohá stvoření, otrokyně, které k prodávání svého těla donutil jejich pán, ale kurtizány mohou být ze skromného, průměrného či dokonce i aristokratického prostředí. Ty si toto povolání vybraly samy a jsou dostupné jen v noci.¹³⁸ Ať ale byla prostitutka z jakéhokoliv prostředí, i přesto, že bylo jejich povolání nezbytné k řádnému fungování státu, jsou až na dně společenského žebříčku, ztrácejí jakýkoliv právní statut (stejně jako herci, gladiátoři) a mohou být beztrestně bity, mrzačeny, znásilňovány.¹³⁹

Ke konci republiky, v době uvolňujících se poměrů a rozkladu rodinného života, se sice prostitutky stále netěšily kladnému pohledu veřejnosti, ale jejich služby byly využívány stále častěji. A to nejen v oblasti sexuální; vznešení Římané neváhali využít i služeb, které by přinesly prospěch v politickém boji. Například jedna nevěstka donášela zprávy Ciceronovi o úmyslech Katilinových spiklenců.¹⁴⁰

Cizoložství

Cizoložství ženy bylo trestáno přísně, v nejlepším případě pro ni zapuzením a vyhnáním z domu, v nejhorším případě smrtí. Povinností manželské věrnosti jsou podrobeny pouze ženy,

¹³⁷ MICHALOVÁ, Veronika: *Právní a společenské postavení žen v antickém Římě*. Praha 2014. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce Robert Skopek, str. 38.

¹³⁸ NONIUS MARCELLUS: *De compendiosa doctrina*, V, 423 (In ed. W.M. Lindsay, Hlidesheim 1964 In PUCCINI-DELBAY 2008, s. 121), překlad SK.

¹³⁹ PUCCINI-DELBAY 2008, s. 120-121.

¹⁴⁰ BURIAN 1970, s. 141.

nikoliv muži. U nich se styk s milenkou nebere jako čin proti manželství. U ženy je prohřešek nejvyšší, pokud smilní s mužem nižšího původu – soudní zasedání, během něhož je vyslýchána manželka vojenského tribuna Gallitta, pošpinila svou i manželovu pověst tím, že milovala pouhého centuriona. On byl degradován a vyhoštěn a ona přišla o polovinu svého věna, třetinu dalšího majetku a byla vykázána na jistý ostrov, kde byla nucena nosit *togu* kurtizán namísto *stoly* matron.¹⁴¹

Naopak vzorem toho, jak by se měla cizoložná manželka zachovat, byla Lucretie (viz kapitola Manželka), která, ač byla nevinná, rozhodne se ukončit svůj život po tom, co je zneuctěna.

Proč se zde činil mezi pohlavími takový rozdíl? Věřilo se, že při nevěře docházelo k pošpinění ženiny krve. Ta se dále přenáší na potomky, kteří tak nemohou mít čistou krev.¹⁴²

Historici a moralisté v době pozdní republiky často poukazují na zhoršení mravů a přisuzují je špatnému vlivu řecké a orientální kultury. Objevení helénského přepychu totiž vede ke zhýralosti těch, kteří byli zvyklí na drsný a střídavý způsob života. Občanské války na konci republiky jsou podle některých dokonce příčinou sexuální volnosti, která jde ruku v ruce s politickou konspirací.¹⁴³

Ovidius radí vyhnout se nevěře a zajistit tak klid manželského života. Tento poklesek by totiž mohl manželku rozlítit: „Žena hněvem plá, když dopadne v manželském loži sokyni. (...) Přechin manžela svého a zneuctěná manželská práva Médeia, kolšská žena, pomstila na dětech svých. (...) Tohleto dovede zrušit i souladnou lásku a pevnou; měl by se zločinů těch varovat každý muž.“¹⁴⁴ Pokud by ale náhodou muž tento závazek porušil, pro což má autor pochopení, musí muž svůj hřích zatajit.¹⁴⁵

Rozvod

O rozvodech v Římě je zachováno více informací než o manželství. Neexistoval žádný náboženský zákaz ani společenské stigma, které by rozvod zakazovalo. Muž se mohl se ženou rozvést, pokud mu byla nevěrná či nezpłodila potomky. V dobách pozdní republiky se mohli

¹⁴¹ PLINIUS Mladší: *Listy* IV, 31, 4. In PUCCINI-DELBEY 2008, s. 84.

¹⁴² PUCCINI-DELBEY 2008, s. 83-84.

¹⁴³ SALLUSTIUS: *Spiknutí Catiliny* XI, 6; XIII, 3. In PUCCINI-DELBEY 2008, s. 88-89.

¹⁴⁴ PUBLIUS OVIDIUS NASO 1963, *Knihy I. Varuj se nevěry* (s. 260-261).

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 261.

muž i žena rozvádět, aniž by k tomu uvedli důvod. Mezi příslušníky vyšších vrstev byl rozvod pochopitelně častější (manželé neřešili existenční problémy), odhaduje se, že během prvních deseti let manželství byl rozveden jeden ze šesti párů. V případě rozvodu měla žena nárok na navrácení věna, ovšem děti zůstaly v moci otce.¹⁴⁶

To se poté změnilo právě za Augusta. Ten podmínky rozvodu zpřísnil a vyžadoval projev před římskými občany, kteří zde byli jako svědci. Projev mohl být ústní nebo písemný (odevzdával se tzv. zapuzovací list) a viník rozvodu byl trestán buď censorskou důtkou, vyloučením ze senátu, nebo mohly být nařízeny i majetkové tresty ve prospěch nevinného manžela.¹⁴⁷

Vdovectví

Nejčastější praktikou pro ženu, která se stala vdovou, bylo se znovu vdát. Bylo to správné nejen pro ni, ale i pro její děti, jelikož nový manžel je mohl všechny zabezpečit. Je to nejčastější šablona, s kterou se v literatuře setkáváme. Existují samozřejmě výjimky. V kapitole Matka píše o Corneliu, která se rozhodla vychovat děti sama, což by ovšem nebylo možné bez vysokého dědictví. Pokud se totiž žena dožila vysokého věku bez manžela i dětí, často musela žít v chudobě.¹⁴⁸

Takových neblahých důsledků se chtěl vyvarovat Augustus ve svém zákoníku, který nařizoval, aby se vdovy provdaly do deseti měsíců od úmrtí manžela. Prodloužit si dobu bez manželství mohly pouze v případě, že měly z prvního manželství tři a více dětí. Celibát se jinak pro ženy mezi dvaceti a padesáti lety stával velice ekonomicky i společensky nevýhodný (to platilo i pro muže).¹⁴⁹

Matka

Biologická role žen, mateřství, byla nejvýznamnější role, které se mohlo ženě dostat. Matkami byly ženy napříč všemi sociálními vrstvami, ale nejdůležitější byly ženy v občanských

¹⁴⁶ ADKINS a ADKINS 2012, s. 373.

¹⁴⁷ KINCL a URFUS 1990, s. 180-181.

¹⁴⁸ HEMELRIJK, Emily: Women's daily life in the Roman west. In *Women in Antiquity*, Routledge 2015, s. 901.

¹⁴⁹ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 91.

rodinách, neboť na jejich bedrech ležela povinnost zplodit novou generaci římských občanů.¹⁵⁰

Matky se často těšily velké úctě od svých synů, a dle Livia to odvrátilo i zkázu Říma. Lidé z kmene Volsků byli potupeni, když je znenadáni senát vykázal z Říma při konání her. Volskové Řím oblehli a jejich vůdce v nadcházející válce Gnaeus Marcius Coriolanus odmítl jakýmkoliv způsobem vyjednávat. Požadoval, aby bylo Volskům navraceno území, které bylo Římany odebráno, nebo bude město dobyt. Když bylo ale nejhůře, vydal se do tábora průvod žen, není známo, jestli z jejich vlastního popudu či z nařízení obce. Coriolanus by se slzami obměkčit nedal, mezi ženami však byla i jeho matka a manželka. Důstojná stařena, která proti svému synovi vzplanula hněvem, a řádně mu vyčinila za nesnáze, které způsobil, nakonec Coriolana oblomila. Na počest žen, které takto odvrátily zkázu Říma, byl postaven a zasvěcen chrám Ženské Fortuně.¹⁵¹

Římská historie je plná matek významných synů. Právě matka hrála ve výchově a modelování charakterů (ať dobrých či zlých) svých dětí významnou roli. Například Cornelia, matka bratrů Gracchů, byla zosobněním ideální římské matky. Narodila se ve velmi vlivné a bohaté rodině (její otec byl Publius Cornelius Scipio Starší, zvaný Africanus, který porazil Hannibala v druhé punské válce). V dnešní době je těžké určit, zda to, co o ní bylo napsáno, je čistá pravda, nebo směska mýtů a příběhů.¹⁵² Cornelia byla velice vzdělaná žena. Od svého otce se jí dostalo vzdělání v oblasti řecké literatury a filosofie, což bylo v té době velmi neobvyklé i u mužů. Jejím mnohem staršímu manželovi, Tiberiovi Semproniu Gracchovi, nebylo její vzdělání nijak nepříjemné.¹⁵³ Když její manžel zanedlouho zemřel a zanechal dvanáct dětí, ujala se jejich výchovy a osvědčila se jako rozumná a velkodušná matka. Naplno se oddala výchově svých dětí a správě jejího panství. Její vztah k dětem je znázorněn příběhem, kdy jí sňatek nabízí i král Ptolemaios (měla mnoho nápadníků) a ona nabízený diadém odmítne.¹⁵⁴ Údajně se slovy: „Mé děti jsou mé šperky“.¹⁵⁵

V knize *O lásce a přátelství* se setkáváme s popisem matky, kterou i v porodních bolestech neopouští mateřský cit. I když je rozbolavělá a zmalátnělá utrpením, přesto dítě bere

¹⁵⁰ LOVÉN, Lena Larsson: Roman motherhood. In *Women in Antiquity* 2016, s. 885 (překlad SK).

¹⁵¹ LIVIUS 1979, Kniha II. 36-40 (s. 176-183).

¹⁵² LOVÉN: Roman motherhood. In *Women in Antiquity*, s. 885.

¹⁵³ LIGHTMAN a LIGHTMAN 2000, s. 78.

¹⁵⁴ PLÚTARCHOS 1967, Bratři Gracchové I. (s. 803).

¹⁵⁵ LIGHTMAN a LIGHTMAN 2000, s. 78.

do náruče a líbá. Autor zde přichází i s důmyslným vysvětlením fyziologie ženy – ta má totiž podle něj prsa nahoře na hrudi proto, aby mohla kojence hýčkat ve své náruči jakoby na důkaz, že rození není jen potřeba, ale láska.¹⁵⁶

Co mi přišlo zajímavé a nepředpokládala jsem, že se s něčím takovým setkám, bylo svědectví, že se ženy v některých případech mateřství dobrovolně zřekly, a to mnohdy i využitím potratů. Augustovy zákony na konci republiky v podstatě dokazují skutečnost, že se porodnost snižovala, a s ní i počet obyvatel. Ženy (nejen prostitutky, ale i manželky) se vyhýbaly početným těhotenstvím z důvodu obav o svůj život, ale i pro zachování krásy vlastního těla.¹⁵⁷ Tak například Ovidius ve spise *Lásky* nabádá ženy: „Nenič, co počalo.“ Dívky jsou totiž kvůli tomu, aby jim tělo zůstalo bez „hanlivých vrásek“ schopny podstoupit velice riskantní zákroky: „...jestli si vlastní zbraní, i bez boje působí rány, a když si slepě ruce vyzbrojí na život svůj“¹⁵⁸. Takové ženy, které se rozhodnou vzít život nenarozenému plodu a samy o něj přijdou, poté dav veřejně odsuzuje, že jí takový osud patří. Autor je o něco shovívavější – jedenkrát může hřešit, ale další vina by měla být stížena trestem.¹⁵⁹

Domov

V prvním století našeho letopočtu píše Cornelius Nepos v předmluvě ke svému dílu, že hlavním rozdílem mezi ženou z Řecka a Římankou je to, že zatímco první zmíněná má v domě svého manžela vyhrazené prostory a jinde se pohybovat nemůže, ta druhá již může svého manžela doprovázet i na slavnostní večere.¹⁶⁰ Pomeroy ve svém díle uvádí jako příčinu to, že římské ženy mají díky bohatství k dispozici mnohem více kompetentních otroků a otrokyň, kteří v domácnosti zajistí běžný chod, zatímco ona je spíše řídí. Osvobození od takových běžných rutin jim otevíralo nové možnosti – chodily nakupovat, navštěvovaly festivaly a recitály a dohlížely na vzdělávání svých dětí.¹⁶¹

¹⁵⁶ PLÚTARCHOS 1987, s. 105.

¹⁵⁷ PUCCINI-DELBEY 2008, s. 271.

¹⁵⁸ PUBLIUS OVIDIUS NASO: *Lásky*, II. 14 (překlad I. Bureš, Státní nakladatelství krásné literatury, s. 52-53).

¹⁵⁹ Tamtéž, II. 14 (s. 52-53).

¹⁶⁰ CORNELIUS NEPOS In POMEROY 1995, s. 169-170.

¹⁶¹ POMEROY 1995, s. 169-170.

Jiná realizace

Lékařství – jedna z mála profesí, jimž se mohly věnovat i ženy. Jsou známy lékařky, které se staraly výhradně o ženy, a ještě rozšířenější byly porodní báby. Ty měly na starost porody a potíže při těhotenství. Tyto ženy často pracovaly pod vedením lékaře, ale pokud to bylo nutné, samy obstaraly péči a byly pravděpodobně velice schopné a vzdělané.¹⁶²

V kapitole Jiná realizace řeckých žen jsem se dotkla tématu Amazonek. Toto téma bylo velice živé i v Římě, jak o tom píše Jana Kepartová ve svém článku *Amazonky v dílech římských historiků*. Uvádí, že pojem Amazonky musel být v těchto končinách vcelku známý, protože se nikdo nenamáhá ho vysvětlit. Legendy o nich se dostaly do povědomí nepochybně díky řeckému vlivu, a do Řecka je například umísťuje i Tacitus, který o nich píše (konkrétně to mají být města Efesos a Smyrna).¹⁶³ Je pochopitelné, že se snaží umístit Amazonky daleko od Říma, neboť tyto bojechtivé ženy se ani nepřibližovaly představám o tom, jak se dívky a ženy mají chovat. Jejich chování je tedy odsouzeníhodné, ale pokud jsou dostatečně daleko, může jejich odvaha vzbuzovat i trochu vážnosti.¹⁶⁴ Jsou to tedy všechno vesměs ženy cizinky, ale v kmeni Volsků se taktéž setkáváme s ženou-bojovnicí. Vergilius píše o královně tohoto kmene, Camille, která sice není typickou Amazonkou, která chce žít ve světě bez mužů, ale vládne stejně dobře zbraní jako kterýkoliv muž. Jakožto královna kmene, který bude poražen Římany, je sice odsouzena zemřít, ale je zde jistý náznak určitého obdivu, který k ní Vergilius chová.¹⁶⁵

Náboženství

Snad nejznámějšími kněžkami ve starověkém Římě jsou vestálky. Vestiny kněžky byly dívky, které byly vybírány ve věku od 6 do 10 let, pocházely z urozených rodin a jejich výběr a zasvěcení do kultu prováděl nejdůležitější velekněz. Jejich úkolem bylo udržovat oheň ve Vestině chrámu (neboť Vesta byla bohyně domácího krbu¹⁶⁶) na římském fóru. Pokud krb kvůli nedbalosti vyhasl, kněžka, která se provinila, byla zbičována. Vestálek bylo celkem šest, byly vázány slibem čistoty, jehož porušení se trestalo smrtí.¹⁶⁷ Plinius ve svých *Dopisech* nám jeden takový případ předkládá, protože Domitianus nechal nejvyšší vestálku Cornélii pohřbít zaživa

¹⁶² ADKINS a ADKINS 2012, s. 388.

¹⁶³ TACITUS: *Annales* 4, 56. In KEPARTOVÁ, J. *Amazonky v dílech římských historiků*. Listy filologické. 2000, roč. 123, č. 1-2, s. 13.

¹⁶⁴ KEPARTOVÁ 2000, s. 13.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 16.

¹⁶⁶ SVOBODA 1973, s. 669.

¹⁶⁷ BURIAN 1970, s. 75.

za smilstvo s Valeriem Licianem (ten byl poslán do vyhnanství), a to bez řádného procesu, na což Plinius poukazuje: „Ze svého práva nejvyššího pontifika nebo spíše z nelidskosti tyрана a panské zvěle svolal Domitianus pontifiky nikoli do regie, ale do své panské vily. A tam odsoudil Corneliu za to, že porušila slib čistoty, aniž byla přítomna a slyšena.“¹⁶⁸

V úřadě musely vestálky setrvat minimálně 30 let.¹⁶⁹ Numovi Pompiliovi se přisuzuje zákon, který vestálkám přisuzuje veliké pocty. Mohou pořídit závěť za života otce a spravovat majetek bez souhlasu poručníka.¹⁷⁰

Doklady o kultu boha Dionýsa dokládá stavba *villa Item* neboli Vila mystérií u Pompejí. Námětem zdejších maleb je pravděpodobně zasvěcování dívky do této sekty. Kněžkou byla pravděpodobně majitelka či manželka majitele vily.¹⁷¹

Při rozšiřování římského impéria se náboženství neubránílo vlivům z jiných kultur. Velké oblibě se těšil například kult egyptských božstev. Bohyně Isis si získala sympatie římského obyvatelstva natolik, že její uctívání bylo státně povoleno v roce 43 před naším letopočtem i přes odpor senátu. Rozhodnutí učinili triumvirové pravděpodobně proto, aby získali sympatie lidu. Ze začátku měla tato bohyně stoupence mezi nižšími sociálními vrstvami, k jejím ctitelkám patřily například četné římské prostitutky.¹⁷² Ovšem Veronika Michalová ve své bakalářské práci uvádí, že se těšil velké oblibě u vdaných žen, jelikož byla symbolem věrnosti, a také byla žena v Isidině kultu v podstatě rovna svému muži.¹⁷³ Dle mého názoru zde jde o trend, který šel podobným směrem jako například nošení drahého a barevného šatstva (viz kapitola Politický statut). Římské ženy z vyšší společnosti se s ním po nějakém čase ztotožnily.

Slavnosti, hry

Veřejné hry, které se pořádaly v amfiteátrech, nemusely být pouze doménou mužských bojovníků, gladiátorů. Konaly se zde i zápasy žen.¹⁷⁴ Gladiátorky se v antickém Římě opravdu vyskytovaly, což nám dokládají například kritické zmínky dobových autorů či různé regulace

¹⁶⁸ PLINIUS: *Dopisy*, IV, 11 (překlad L. Vidman, Svoboda 1988, s. 126).

¹⁶⁹ SVOBODA 1973, s. 670.

¹⁷⁰ PLÚTARCHOS: *Numa* 10. In SKŘEJPEK 2018, s. 19.

¹⁷¹ BURIAN 1970, s. 145-146.

¹⁷² Tamtéž, s. 131.

¹⁷³ MICHALOVÁ 2014, s. 61.

¹⁷⁴ ADKINS a ADKINS 2012, s. 383.

v legislativě. V textech se o nich převážně mluví jako o *ludia* (ženy, které vystupují na hrách *ludi publici*) nebo jako *mulieres* (ženy). Tento způsob života si taková účastnice pravděpodobně nevybrala, ovšem pokud byla úspěšná, mohla nabýt vážnosti stejně jako její mužský protějšek.¹⁷⁵

Ludi scaenici, divadelní představení vycházející z řeckého divadla, že v Římě také těšilo oblibě. Co se divákům nelíbilo, byly herečky. Ty mohly vystupovat nanejvýš v mimických scénách, kde se nemohly nosit masky.¹⁷⁶ Hledělo se na ně jako na prostitutky, a proto v ostatních hrách, kde herci nosili masky, hráli muži i ženské role. Na ně však bylo také hleděno skrz prsty, jelikož si vydělávali vlastním tělem.¹⁷⁷

¹⁷⁵ MARK, Joshua J.: Female Gladiators in Antient Rome [online] Vydáno dne 5.5.2018 [cit. 24.3.2018] Dostupné z <https://www.ancient.eu/article/35/female-gladiators-in-ancient-rome/> (překlad SK).

¹⁷⁶ BURIAN 1970, s. 81.

¹⁷⁷ ADKINS a ADKINS 2012, s. 384.

Ženy v Egyptě

Dnes nám již známá Hatšepsut, panovnice 18. dynastie (cca 15. století př. n. l.)¹⁷⁸ je dokladem toho, že pro Egyptskou panovnici nebylo nemožné vládnout a spravovat zemi již v době archaické. Ano, vládla sice jako regentka, ale její ambiciózní politika vynesla její jméno až do dnešních učebnic. Na rozdíl od svých předchůdců se totiž nevěnovala dobývání a soustředila se spíše na obchod, a také stavitelskou činnost, která ji proslavila.¹⁷⁹

Je možné, že její úspěch předznamenal lepší postavení žen, než jaké bylo v jiných starověkých civilizacích?

Dcera

Výchova

Dívka, která nemohla navštěvovat školu (tedy nebyla z vyšší společenské třídy nebo to nebyla dcera písaře) se obvykle vzdělávala doma se svojí matkou, a šlo především o výuku základního společenského chování – tedy schopnost být upřímná, ovládat se a mít úctu k rodičům (to samé bylo vštěpováno chlapcům ve školách). Pochopitelně od matky pochytila i to, jak se starat o chod domácnosti.¹⁸⁰

Základy výchovy jsou zachyceny v mnoha písemných památkách, které mohou být nazývány jako „knihy moudrých rad do života“ (pojem Zbyňka Žáby) nebo „mravní nauky“ (tak je pojmenoval František Lexa). Tyto rady měly napomoci jedinci dosáhnout úspěchů v osobním životě v souladu se státem a etickými normami, sloužily i jako učební texty ve školách¹⁸¹ a já si dovoluji níže v kapitole Matka pár takových rad citovat.

Vzdělání

Míra vzdělání, které se dívce mohlo dostat, záležela na jejím sociálním postavení. Dívkám z obyčejných rodin se dostalo vzdělání jen minimálního. Matka je učila, čeho je zapotřebí v domácnosti a od ní se také dcera naučila etické zásady života. Pokud byli rodiče zemědělci, jejich děti (chlapci i dívky) s nimi chodily na pole a pomáhaly při drobnějších

¹⁷⁸ STROUHAL, Evžen: *Život starých Egyptanů*. Panorama 1989, s. 316.

¹⁷⁹ VERNER, Miroslav a kol: *Encyklopedie starověkého Egypta*. Libri 2007, s. 200.

¹⁸⁰ WATTERSON, Barbara: *Women in Antient Egypt*. Amberley Publishing 2013, s. 99 (překlad SK).

¹⁸¹ STROUHAL 1989, s. 37-38.

pracích. Stejně tak tomu bylo, pokud byli rodiče rybáři, lodníci a podobně. Pokud byla dívka z vyšší vrstvy, mohla se naučit zpívat, hrát na hudební nástroj, tančit.¹⁸²

Speciální vychovatelé pracovali v královské rodině. V paláci se mladí princové i princezny učili základům písma, gramaticy, stylistice, literárním znalostem a matematice. Takovéto výuky se mohly zúčastnit i děti vysoko postavených dvořanů. Takové uskupení nám v podstatě již připomíná dnešní školy.¹⁸³

Politický status

Egyptská žena si nemohla na své postavení příliš stěžovat. Ve srovnání s jinými ženami té doby, ba dokonce ve srovnání s ženami dnešní doby v řadě orientálních zemích, na tom byla velice dobře. V mnoha ohledech byla muži v každodenním životě rovnocennou partnerkou (v rámci své třídy a společenské vrstvy), měla vždy právo na vlastní hrob a milodary, sochy a náhrobní stély. Vybavením se hroby od těch mužských nelišily. Ženy také užívaly stejných osobních jmen jako muži a v pozdní a ptolemaiovské době máme písemnými doklady doloženo, že byla i rovnocenným právním subjektem. Mohla volně disponovat svým vlastnictvím, které zůstalo i v manželství oddělené od majetku muže a společného majetku manželů. Žena mohla uzavírat různé druhy smluv – svatební, smlouvy s kojnými, zahradníky a podobně. Měla právo prodat sama sebe do otroctví a její věřitel nebo chrám se o ni potom musel starat. Na druhou stranu mohla, stejně jako muž, otroky kupovat, propouštět i adoptovat. Je znám případ, kdy se žena obrátila na soud s žalobou, a spor o pracoviště jejího manžela vyhrála.¹⁸⁴

Barbara Watterson ve své knize *Ženy v antickém Egyptě* shrnuje, že žena této doby měla ve společnosti stejná práva jako kterýkoliv muž jejího sociálního postavení, a také (což bylo pro Egyptany velice důležité) stejnou vidinu života po smrti. Nebyla to typická společnost s dominantním postavením mužů, a i přesto bylo hlavním ženiným povoláním a posláním manželství, správa domácnosti a výchova dětí.¹⁸⁵ Řecké ženy, které žily v Egyptě v době vlády Ptolemaů, zde měly mnohem vyšší společenský status než ve vlastní zemi. Řecké právo si žádalo, aby žena byla vždy zastoupena svým *kyriem*, zatímco v Egyptě si v této době mohly

¹⁸² STROUHAL 1989, s. 42.

¹⁸³ Tamtéž, s. 41-42.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 71-72.

¹⁸⁵ WATTERSON 2013, s. 17.

ženy zvolit, zda se chtějí zastupovat samy. Egyptské ženy, k úžasu těch řeckých, toho byly všechny schopné.¹⁸⁶

Žena byla za tutéž práci odměňována stejně jako muž, nebyla mu tedy rovna pouze právně, ale i v pracovním životě.¹⁸⁷

Sexualita

Podle množství milostné poezie v antickém Egyptě, kde jsou zaznamenány vyznání lásky od obou pohlaví, a také díky tomu, že ženy nežily v době dospívání v ústraní, můžeme usuzovat, že se mladé ženy mohly i zamilovávat. Jak moc ale tyto city hrály roli při výběru budoucího partnera, není jasné – stále totiž bylo v Egyptě mnoho manželství domlouváno rodiči.¹⁸⁸

Některé manželské smlouvy z této doby obsahují pasáže o tom, jak by mělo budoucí manželství vypadat – jaká jsou očekávání a povinnosti v sexuální oblasti. Pro mnoho lidí bylo manželství hlavním zdrojem jejich zkušeností, ovšem posláním tohoto aktu bylo plození dětí. Vysoká úmrtnost novorozenců byla hrozbou pro mladé páry, a proto bylo požehnáním, když měli děti mnoho. O ženském celibátu nejsou zmínky, víceméně každá byla vdaná. U žen se očekávalo, že budou při vstupu do prvního manželství panny, a občas je to i zakotveno ve smlouvě. Muži si sexuální služby v pubertě mohli dovolit pouze pokud měli dostatek financí.¹⁸⁹

Jsou doloženy papyry s magickými návody, které mají rodičům zabránit v početí, ovšem tyto zvláštní amulety, odvary z medu a trusu krokodýlů nebyly příliš účinné. Ženy obvykle rodily děti až do svých čtyřiceti let, není tedy zřejmé, že by měly plození nějak pod kontrolou. I přes snahy o to zplodit co nejvíce potomků je pravděpodobné, že manželé praktikovali i metody nereprodukčního sexu. Je možné, že se ženám různé praktiky zatajovaly z obavy, že by mohly být promiskuitní. Tak to alespoň vidí Dominic Monserrat, i když zmiňuje, že magické papyry o metodách, jako je například orální a anální sex, informují také.¹⁹⁰

¹⁸⁶ WATTERSON 2013, s. 33.

¹⁸⁷ WENIG, Steffen: *Die Frau im Alten Ägypten*. Helmut Heine 1967, s. 11 (překlad SK).

¹⁸⁸ WATTERSON 2013, s. 51.

¹⁸⁹ MONTSERRAT, Dominic: *Sex and society in Graeco-Roman Egypt*. Kegan Paul Internacional 1996, s. 10, 81-82 (překlad SK).

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 86.

Manželka

První doklady zvláštního právního aktu, svatební smlouvy, se v Egyptě objevily ve 3. mezidobí (cca 1085-700 př.n.l.). Především měly zajišťovat materiální práva manželek a dětí. Od ptolemaiiovské doby známe i přesná znění těchto smluv, obvykle obsahují datum, jména manželů a jejich rodičů, u muže povolání či etnický původ. Následovala klauzule o uzavření manželství a také potvrzení o tom, že muž odevzdal ženě takzvaný ženský dar. Obvykle šlo o nevelké množství předmětů, například šperků, peněz nebo obilí. Později se tento dar nevyplácel, ale zůstal jen písemně potvrzen pro případ rozvodu. Existují i smlouvy, ve kterých naopak žena přináší peníze do manželství za to, že se stala manželkou. V některých smlouvách je zmíněna i jakási „dotace“, která byla vyplacena otcem manželky jako náhrada za přesně stanovenou roční obživu a ošacení. Mužova povinnost se o ni postarat trvala tedy i v případě chvilkového manželčina odstěhování, nebo při rozvodu, který prokazatelně nebyl zapříčiněn její vinou.¹⁹¹

Pro sňatky této doby je příznačné, že manželské dvojice obvykle pocházejí ze stejné společenské vrstvy, nekladly se překážky sňatkům lidí odlišného etnického původu a příbuzenské sňatky nebyly neobvyklé (nejčastěji se brali bratranec a sestřenice). Nutný předpoklad sňatku byla pohlavní zralost, což bylo u dívek mezi 12. a 13. rokem, u chlapce, který k založení rodiny potřeboval již mít nějaké postavení či prostředky, se doporučuje věk dvaceti let.¹⁹²

Hlavní slovo měl při výběru ženicha otec, ale zanedbatelný nebyl ani názor matky. Asi nebylo nutným předpokladem, aby dívka se sňatkem souhlasila, v pozdní době ale ve smlouvě čteme i stanoviska žen, které potvrzují, že z ní muž udělal manželku. Je znám biografický nápis ženy z ptolemaiiovské doby, na kterém je uvedeno: „Můj otec mne dal muži XY za ženu.“¹⁹³ Pravděpodobně to tedy nečinilo přítrž sňatkům z rozumu.

To, že bylo manželství smluvně zajištěno, pochopitelně ihned neznamenal, že bude šťastné. Ve většině případů ale Egypťané zacházeli se svými manželkami dobře. Vybízeli je k tomu například různá naučení, Ptahhotepovo nabádá muže, aby se o svou ženu dobře staral a činil ji šťastnou, v Aniho naučení najdeme, že není třeba ženu kontrolovat neustále a že se jí

¹⁹¹ STROUHAL 1989, s. 67-68.

¹⁹² Tamtéž, s. 61-62.

¹⁹³ Tamtéž, s. 61.

musí důvěřovat (viz kapitola Domov).¹⁹⁴ Doklad o takovém manželství pravděpodobně nalezneme na leidenském papyru č. 371. Zde totiž vdovec po smrti své manželky píše jejímu duchu: „Neprohřešil jsem se vůči tobě ani jsem nerozhněval tvé srdce... Nedopustil jsem, abys trpěla čímkoli, co jsem konal jako tvůj muž. Nikdy jsi neshledala, že bych tě podvedl jako nějaký venkovan, když jsem vstoupil do jiného domu...“¹⁹⁵

I přesto, že polygamie nebyla v Egyptě zakázána, velké většině Egyptanů stačilo mít jednu ženu. Manželství totiž kladlo na muže velké finanční nároky, a tak si vedlejší manželky mohli dovolit pouze panovníci či muži z řad nejvyšší aristokracie.¹⁹⁶ V Pozdní době, jak informuje Hérodotos, má každý Egyptan jednu ženu jako Řekové.¹⁹⁷ Vzestup polygamie bychom mohli sledovat později, v době ptolemaiovské a římské, jelikož ji Diodóros uvádí jako běžnou u lidu.¹⁹⁸

Nevšední změnou, kterou vlastním příkladem potvrdila ptolemaiovská dynastie, bylo zavedení sňatků mezi vlastními sourozenci. Tento zvyk zahájil Ptolemaios II., když si vzal vlastní sestru Arsinoé. Takový krok měl určitě několik důvodů – Arsinoé byla inteligentní žena a měla vcelku vyhraněnou povahu, což ovšem nedokládá její egyptský, ale řecko-makedonský původ. Alan B. Lloyd uvádí, že tato praktika pravděpodobně nevzešla z nějakých historických zvyků egyptských faraonů (nejsou spolehlivé důkazy o tom, že by se ženili s vlastními sestrami), ale jejich předlohou jsou spíše vztahy bohů, a to jak egyptského Usira a Esety, tak řeckého Dia a Héry (důvodem tohoto omylu může být to, že od doby Thutmose III., který vládl v Nové říši, bylo zvykem oslovovat „sestrou“ i svou dívku nebo manželku¹⁹⁹). Sňatek tak zajistil, že ambiciózní manželka působila v králův prospěch, nemohla se vdát za případného soupeře, a také mohli disponovat veškerým majetkem, který se nemusel dělit. Důsledky ale byly opačné. Místo aby to stabilizovalo královskou moc, spíše se ukázalo, že se posiluje dynastická nestabilita, která oslabovala jejich rod. Pochopitelně tomu nijak neprospěla ani ptolemaiovská záliba v polygamii, která způsobovala soupeření o trůn.²⁰⁰

¹⁹⁴ STROUHAL 1989, s. 69.

¹⁹⁵ Leidenský papyrus č. 136 In STROUHAL 1989, překlad B. Vachala, s. 70.

¹⁹⁶ STROUHAL 1989, s. 65.

¹⁹⁷ HÉRODOTOS: *Dějiny*, II, 92 (překlad J. Šonka, Odeon 1972, s. 129).

¹⁹⁸ DIODÓROS I, 80, 3. In STROUHAL 1989, s. 65.

¹⁹⁹ STROUHAL 1989, s. 63.

²⁰⁰ LLOYD, Alan B.: Ptolemaiovská doba. In *Dějiny starověkého Egypta*, s. 423-424.

Prostituce

Řecká slova užitá pro popis prostitutek v Egyptě, *porné*, *paidiské* a *hetaira* naznačují, že zde byly mezi ženami, které se za peníze nabízely, drobné rozdíly. *Paidiské* je vždy označení pro prostitutku-otrokyni. *Hetaira* je často označení pro kurtizánu, je to sexuálně přístupná a mobilní žena, ovšem v ptolemaiovském Egyptě se s takovým označením setkáme jen velice málo, jsou tak v podstatě označovány některé milenky v královském harému. Ve výkonu svého povolání byla *porné* někde uprostřed. Byla to trochu lepší prostitutka, ovšem stále otrokyně, ale mohla si volit počet klientů a délku času, kterou s nimi strávila.²⁰¹

Pokud mluvíme v souvislosti se starověkým Egyptem o harému, musíme si představit odlišné společenství než pouze panovníkovy konkubíny. Byla to v podstatě samostatná správní a hospodářská jednotka, ve které byly členky domácnosti panovníka. Ty měly za úkol věnovat se různým řemeslným pracím (tkát, příst), věnovaly se hudbě a tanci. Později takové harémy neměl pouze panovník, ale i nejvyšší hodnostáři, od nichž se to jaksi společensky očekávalo. Nebylo to ale ovšem žádné skryté či zapovězené místo.²⁰²

Centrem neřízené zábavy byly v Egyptě hospody, zvané Domy piva. Zde mohly prostitutky snadno nalézt zákazníka, a i když jedno Aniho naučení varuje: „Střez se cizí ženy, kterou v jejím městě lidé neznají. Nedívej se na ni upřeně, když jde kolem, a nesnaž se ji poznat důvěrně“²⁰³, mladíci v městech asi nepříliš často odolali, a v bujaré náladě s nimi odcházeli do jejich domů. Co se dělo za jejich zdmi, to nám může osvětlit papyrus č. 55001 z Egyptského muzea v Turíně, neboť jsou na něm vyobrazeny fázované výjevy milostného dobrodružství, jehož aktéry je tak trochu zanedbaný muž a hetéra, zdobena jen svou krásou a šperky. Z jednotlivých scén se dají rozpoznat různé způsoby pohlavního aktu.²⁰⁴

Cizoložství

Manželka musela být bezvýhradně věrná svému muži. Musela poslouchat jeho rozkazy a být mu po vůli. Muž si mohl opatřit vedlejší ženu či využít služby otrokyň v jeho domě. Pokud ale této možnosti cizoložství nevyužil, mohl u soudu mrtvých hrdě prohlásit, že nepožádal služby od své služky. Oproti tomu bylo velice přísně trestáno cizoložství, které zasáhlo rodinu,

²⁰¹ MONTSERRAT 1996, s. 107-108.

²⁰² VACHALA, Břetislav: *Starí Egyptané*. Libri 2010, s. 125.

²⁰³ ANI VI 2/13-17. In *Obecné mravní nauky Staroegyptské* (překlad F. Lexa, Filosofická fakulta University Karlovy 1929, s. 23).

²⁰⁴ STROUHAL 1989, s. 56-57.

tedy pokud muž svedl manželku jiného muže, viníci byli bičováni nebo navždy označeni uříznutím nosu a uší, vyhnanstvím nebo i smrtí. To platilo i pro svedené manželky. Ženina nevěra byla také nejčastější příčina rozvodů. Z Pozdní doby se zachovaly chrámové přísahy manželek, jejichž pověst byla ohrožena a ony přísahaly, že se od své svatby nedopustily cizoložství.²⁰⁵

Rozvod

Nejčastějším důvodem k rozvodu byla ženina nevěra (viz kapitola Cizoložství), ale také to mohla být ženina neplodnost, vada jednoho z partnerů, pro kterou ho ten druhý nemohl snést či rozhodnutí vstoupit do manželského svazku s třetí osobou. Rozvod byl v podstatě soukromý akt, podobně jako svatba, při němž jeden partner propouštěl z manželství toho druhého, odchody ženy od muže jsou doloženy od pozdní doby. Již dříve ale bylo možné, aby manželství rozloučil a ženu odvedl její otec nebo bratr, pokud byl její manžel usvědčen ze závažných zločinů (například z vykrádání hrobů). Když rozvod inicioval muž, žena si po ukončení manželství na základě smlouvy odnášela svůj ženský dar, peníze darované za to, že se stala manželkou, třetinu společně nabytého majetku. Dále majetek, který jí a jejím dětem měl být odkázán, a rozvodovou pokutu. Ta mnohdy činila až třetinu mužova jmění, a zdvojnásobila se, pokud byl důvod rozvodu sňatek s jinou ženou. To pochopitelně ženu, která se rozváděla bez vlastního přičinění, skvěle zajistilo. Oproti tomu, pokud se rozvádět chtěla žena, mohla být z manželství propuštěna bez jakékoliv finanční náhrady, dostala jen své osobní věci a podíl ze společného majetku, musela opustit dům a často se stala nevídaným břemenem svých rodičů.²⁰⁶

Tato pravidla měla nepochybně za úkol ochránit před rozvodem nejedno manželství, které bylo třeba jen ohroženo dočasnou krizí, a zároveň ochraňovalo ženu a její děti, pokud by měli být bezprávně vypuzeni.²⁰⁷

Vdovectví

Pokud nebyla ustanovena závěť, měla osiřelá manželka v podstatě tři možnosti; zůstat v domě svého manžela, pokud tam bydlela s dětmi, které byly právoplatnými dědici, navrátit

²⁰⁵ STROUHAL 1989, s. 74-75

²⁰⁶ Tamtéž, s. 76.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 76.

se do domu svých rodičů, nebo se znovu vdát. Ze sčítání lidu je patrné, že část žen zůstávala v domovech se svými dětmi. Není však jasné, jaké procento žen volilo takovou cestu, neboť ženy, které se znovu rozhodly provdat, jsou zde zaneseny jednoduše jako manželky s dětmi v domě svého manžela.²⁰⁸

Matka

Ve starověkém Egyptě si byli vědomi spojitosti mezi ženskou menstruací a početím. Celý proces byl pokládán za božskou záležitost, a proto na nenarozené děti dohlížejí bohové, v době vlády Ptolemaůů bůh Khnum. Právě on zapříčiní, že žena přestane menstruuovat ve správný moment, v ten, který je vhodný k početí. Zda je žena těhotná se poznalo podle toho, že semínko ječmene nebo pšenice, které žena každý den pokropila močí, vyklíčilo. Pokud vyklíčil ječmen, dítě mělo být chlapec, pokud pšenice, soudilo se, že to bude dívka. V dochovaných lékařských papyrech se ovšem samozřejmě setkáme i s jinými příznaky, které provází těhotenství, jako nevolnosti, změna barvy kůže či plnější ňadra.²⁰⁹

Nauka Aniova je soubor mravních naučení, kterých je ze starověkého Egypta známo více. Tento konkrétní se zařazuje mezi roky 1090-745 př. Kr. a uchoval se na papyru. Přímo citovat mohou například naučení: „Vezmi si manželku, dokud jsi mlád, aby ti porodila syna. Zplodíš-li syna, dokud jsi mlád, vychovávej ho řádně, čině ho dobrým člověkem a [řádným] mužem, a mnohý člověk bude ho ctít více než svého syna.“²¹⁰

Ze stejné nauky se dále dozvídáme, že děti by si svých matek měly vážit. To ony na ně dohlížejí a krmí svým mlékem až do tří let. Poté je posílají do školy a stále je pod svou střechou ochraňují a krmí. Proto jí dítě nemá působit žal, aby nezvedala ruce k bohu a on neslyšel její pláč.²¹¹

Porodit mužského potomka byla velice důležitá povinnost každé egyptské manželky. Na pohlaví záleželo především proto, že syn měl být budoucím vykonavatelem zádušního kultu

²⁰⁸ MALOUTA, Myrto: Families, households, and children. In *The Oxford Handbook of Ancient Egypt*. Oxford University Press 2012, s. 290 (překlad SK).

²⁰⁹ FEUCHT, Erika: Motherhood in Pharaonic Egypt. In *Women in Antiquity*. Routledge 2016, s. 205 (překlad SK).

²¹⁰ ANI 1929, III 2/1-3, s. 22.

²¹¹ ANI 1929, XXVIII 6/17-7/3, s. 30.

a tím zajistí věčný život svému otci i matce. Pokud byla žena neplodná, nejčastěji opatřila svému muži souložnici a narozeného syna adoptovala.²¹²

Domov

Domácnost byla královstvím žen, zde vychovávaly děti a drtily zrno, pekly chléb, vařily pivo, střádaly len a tkaly látky. Manželky rolníků pomáhaly mužům i na poli.²¹³

V Aniho nauce nacházíme radu muži, aby nechal na ženě domácí záležitosti: „Nebud' tvrdý vůči ženě v její domácnosti, víš-li, že je zdatná. Neříkej jí: Kde je to? Přines mi to! Jistě to uložila na vhodném místě. Dívej se svýma očima a mlč, pak seznáš její zdatnost. Ona má radost, když tvá ruka [se spolčí] s její. Přestane-li muž rozněcovat nesváry v svém domě, vskutku nenajde nikoho, kdo by ho předčil.“²¹⁴

Jiná realizace

Ženy mohly být zaměstnány v chrámových dílnách nebo dílnách velmožů jako tkadleny, přadleny, pekařky a mlynářky. Mohly se profesionálně věnovat zpěvu, tanci, hudbě, kosmetice, mohly vázat kytice a věnce. Výjimečně mohly dosáhnout na místo představené jídelny, dílny na paruky nebo líčidla, domu přadlen, královského harému. Doložena je existence žen jako lékařek, dokonce známe i ženy soudkyně.²¹⁵

Zatímco v době klasického Řecka se od ženy očekávalo, že bude poslušně sedět v tichosti doma, popisuje Hérodotos egyptské ženy takto: „Egypt'ané jsou ve svých mravech jaksi reverzní k pořádku lidství. Kupříkladu ženy navštěvují trhy a jsou zaměstnány v obchodu, zatímco muži zůstávají doma a tkají.“²¹⁶ Pravděpodobně bylo toto setkání velký kulturní šok.

Náboženství

Ve starověkém Egyptě se bohové uctívali hudbou. Ta byla nedílnou součástí chrámových rituálů, náboženských procesí a pohřbů. Bez hudby by celý obřad nebyl kompletní.

²¹² STROUHAL 1989, s. 74.

²¹³ Tamtéž, s. 72.

²¹⁴ ANI 1929, XXXIII 8/3-6, s. 32.

²¹⁵ STROUHAL 1989, s. 73.

²¹⁶ HÉRODOTOS: *Historie* II, 35. In WATTERSON 2013, s. 32-33.

Již od dob Staré říše se kněžky, nazývané *hemet netjer*, neboli služebnice boha (nejčastěji Hathora), účastnily chrámových rituálů jako zpěvačky či hudebnice. Ženy zde měly převahu, i když zde vystupovali i muži. Tyto hudební scény se těšily popularitě i v době vlády Ptolemaů.²¹⁷

Ženy nacházely uplatnění v chrámech i jako kněžky jiných bohů, nejčastěji bohyň, ale na rozdíl od jiných nemusely přetrvávat v celibátu. Byly to manželky z různých společenských vrstev a za svou službu pobíraly hmotnou odměnu.²¹⁸

Slavnosti, hry

Zpěv, hudba a tanec – to jsou aspekty, které provázely slavnosti a společenský život Egypťanů. Jak mluvím výše v kapitole Náboženství, provázely i náboženské průvody a pohřby, ale také hostiny a světské slavnosti. Obliba zpěvu je nám známa nejen z nesčetných množství obrazů, ale i dokladech o tom, že králové, chrámy a krajská knížata měly k dispozici vlastní sbory zpěváků, hudebníků a tanečníků, a to obojího pohlaví. Na svém kariérním žebříčku často stoupali (bez ohledu na pohlaví), a tak se jedinec mohl dopracovat i na ředitele takových zábav. Slavnosti, na kterých mohly tančit i skupiny chrámové, tedy ty, které zaměstnával chrám, jsou například slavnosti novoroční, noční slavnost vítání nilské záplavy, slavnosti úplňku a novoluní, slavnosti pěti dní Malého roku a pochopitelně slavnosti na počest bohů, konkrétně boha Sokara a bohyně Hathóry.²¹⁹

²¹⁷ ONSTINE, Suzanne: Religious hierarchy of Ancient Egypt. In *Women in Antiquity*, s. 221-222 (překlad SK).

²¹⁸ STROUHAL 1989, s. 74.

²¹⁹ LEXA, František: *Veřejný život ve starověkém Egyptě*. Nakladatelství Československé akademie věd 1955, s. 207-208.

Změny ženského světa v Římské říši pod vládou Augusta

Republikánská minulost Římské říše a snaha nebudit dojem revolučního rozchodu s tradicí zabránily tomu, aby byly prováděny radikální změny vůči tradičním formám. Především ale nebyl Augustus ani žádní jeho současníci pod tlakem něco takového zavádět. Největší změny byly zaznamenány v Římě, kde byly na začátku vlády odhaleny mnohé nedostatky – špatná ochrana proti zločincům, požárům a záplavám, a hlavně nekvalitní organizace zásobování potravinami. Ani města nejbližší Římu nebyla postižena administrativními reformami. Změny, k nimž dal podnět Augustus, byly spíše politického rázu (například, že do provincií byli posíláni na jeden rok losem vybraní prokonzulové).²²⁰

Iulia, Augustova milovaná dcera, byla zároveň figurkou jeho politických machinací. Vdaná byla celkem třikrát, pokaždé na popud vlastního otce z politických důvodů, což na ní nepochybně zanechalo následky. Notoricky známou se tedy stala především pro provokativní chování a skandály, v nichž se snoubil sex s politikou.²²¹ Pro Augusta muselo být chování jeho dcery velkým zklamáním, ale jelikož zákony proti cizoložství byly vydány z jeho iniciativy, bylo nutno jednat. Proces o jejím vyhoštění odkazuje spíše na vzrůstající moc senátu, který nakonec rozhodoval o jejím osudu, ačkoliv to mohl udělat Augustus sám v rámci rodinného soudu²²² (také tím mohl sledovat více věcí najednou – senátu vložil do rukou důvěru, pravomoc, a tím zachoval zdání republiky, zároveň se zbavil nepříjemné povinnosti rozhodnout o osudu milované dcery), než jakékoliv tvrdší postihy ženské obce.

Krátká zpráva oznamující, že císař Augustus přidal Egypt do říše Římské, se objevuje v jeho záznamech úspěchů. Anexe Egypta byla v podstatě zdoluhavý proces, který se táhnul již od poloviny druhého století před naším letopočtem až do dobytí Egypta v roce 30. Postupující krize ptolemaiovské dynastie oslabovala centrální autoritu, což měl Augustus změnit. Po své návštěvě Egypta nařídil vojákům opravit přehrady a hráze.²²³ Změnily se ale nějak společenské poměry ve společnosti, které se mohly dotýkat ženského života?

²²⁰ ECK, Werner: *Augustus a jeho doba* (překlad V. Drbal. Vyšehrad s.r.o. 2004, s. 64-66).

²²¹ HALLEET, Judith P.: Women in Augustan Rome. In *Women in the Ancient World 2015*, s. 375-376 (překlad SK)

²²² ECK 2004, s. 61.

²²³ HERKLOTZ, Friederike: Augustus and the Annexation of Egypt. In *The Oxford Handbook of Roman Egypt 2012*, s. 12, 15 (překlad SK).

Existující legislativa nebyla roztrhána, ale pouze přizpůsobena novému vládci. Augustus byl schopný zemi stabilizovat a upevnit svou moc a autoritu stejně jako v jiných římských provinciích. Efektivně rozdělil administrativu mezi prefekty, správce území. Aby si zajistil spolupráci, podporoval elitu Egypta, kněze. Na strategických a ekonomicky výhodných územích stavěl chrámy a tím aktualizoval kult faraona. Egypt tím však nezískal nijak zvláštní roli vůči ostatním provinciím, ačkoliv pochopitelně přinášel velice výhodné finanční a strategické možnosti říši.²²⁴ Břetislav Vachala na to má ve své knize *Egypt* trochu jiný pohled, a to ten, že se provincie stala osobní doménou císaře. Každopádně žádné zmínky o změnách poměrů (až na zdokonalení daňového a byrokratického systému, který měl za následek chudnutí obyvatelstva) se zde neobjevují.²²⁵ David Peacock se ve svém příspěvku o římské době zmiňuje, že si Egypt i v této etapě své historie zachoval své specifické rysy. Hlavní kulturní změna podle něj proběhla až ve 3. století našeho letopočtu, a to přijetím křesťanství.²²⁶

²²⁴ HERKLOTZ, Friederike: Augustus and the Annexation of Egypt. In *The Oxford Handbook of Roman Egypt* 2012, s. 18 (překlad SK).

²²⁵ VACHALA, Břetislav: *Egypt*. Libri 2003, str. 113.

²²⁶ PEACOCK, David: Římská doba. In *Dějiny starověkého Egypta*. BB/art s.r.o. 2010, s. 436, 459.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se snažila zmapovat změny postavení ženy ve společnosti v dobách, kdy se na pozadí jejich každodenních životů měnil politický svět. Myslím, že z informací, které jsem získala, se může vyvodit vcelku zajímavý výsledek.

Začala bych shrnutím poznatků z Egypta. Říše, která zde fungovala dlouho před řeckými městskými státy a Římem, se ve své podstatě měnila jen velmi málo. Může za to pravděpodobně právě dlouhodobý vývoj společnosti, jejíž kulturní zvyky a tradice přežily nejen čas, ale i vpády kultur jiných. Ženy se v této neměnné společnosti těšily rovnoprávným postavením a velké úctě, neboť byly brány jako dárkyně života. Žena nemusela být nutně na muži závislá, například co se týče vztahů právních, ovšem živitelem rodiny zůstával především muž. I když měly často velké rodiny, ženy mohly rozvíjet vlastní kariéru coby tanečnice, zpěvačky, nebo kněžky, tkadleny, i představené různých dílen. Rodina se zde těšila veliké úctě, proto cizoložství nebylo častým jevem, i když se na tom podílely i jiné faktory, například vysoké majetkové ztráty při rozvodu. Nepochybně také jejich víra v zádušní kult a posmrtný život ovlivnila jejich vysoce mravní a etické zásady, které nebylo radno porušovat.

Egypt trápila vysoká úmrtnost kojenců, proto bylo narození dítěte velkým požehnáním, ať to byl chlapec, či dívka. Výchovu přebírali rodiče, kteří potomky vedli ve vlastních stopách. Hojné slavnosti, kterých se účastnili všichni obyvatelé a při nichž se tančilo a zpívalo, mohly dát vzniknout prvním láskám, domluvené sňatky zde přesto byly běžnou praxí. Dle mého názoru nemusela být většina manželství nešťastných, neboť z mravních naučení i některých záznamů se dozvídáme, že manželé se měli navzájem v úctě, sexuální život byl naplňován a oba rodiče se mohli víceméně realizovat ve své práci.

Řecké ženy bylo těžké porovnávat. Rozdělení městských řeckých států bylo obtížné, zde se praxe měnila zřízení od zřízení. Spartské dívky a ženy disponovaly značnou svobodou, kterou musely využívat ke správě majetků, zatímco jejich muž bojoval nebo se podroboval výcviku. Jejich schopnosti v tomto ohledu obdivoval ne jeden literát této doby. V tomto ohledu byly brány více jako rovnocenný partner muži. Musely prokazovat značnou odvahu a vnitřní sílu, neboť mohly za svého života přijít kvůli válce o všechny mužské členy rodiny. V Athénách tomu bylo prakticky naopak. Žena zde byla na jednu stranu hýčkána, připravována na život doma, úlohu manželky a matky (pokud možno reprezentativního zevnějšku), ale jako právní

nebo společenský subjekt byla brána na vědomí jen velice okrajově. Co se stalo s těmito zřízeními a změnilo se něco při sjednocení pod jednoho panovníka?

Zanikající polis uváděla ženy před skutečnost, že se v nových zřízeních možná budou nuceny postarat samy o sebe. Vliv makedonské kultury, rozvoj styků s Egyptem, kde měla řecká žena vyšší postavení než ve své domovině, rozvíjející se praxe vzdělávání žen i v oblastech filosofie – to byly první kroky, které ženy připravily na změny v nové éře. Žena se mohla osobně angažovat ve výběru manžela, mohla dědit i dědictví odkazovat, stala se jednatelem v mnoha obchodních i soukromých smlouvách.

Co mne však na řecké kultuře velmi udivilo, byly příběhy s námětem nezkrotných žen (Amazonky, Bakchatky). To mělo možná větší vliv na kulturu římskou. Zde se, na začátku republiky, formuje obraz ideální ženy – cudná, pracovitá, nenáročná. Ano, tento ideál přetrvává vskutku dlouho, ale již není tak často viděn v praxi. V Římě dle mého názoru proběhl za tu dobu nejradikálnější přerod. Římské ženy a celá společnost se nechaly ovlivnit zahraničními vlivy natolik, že se pro ně snad i proměnily ve vzory. Dostáváme se tak od dívek, které nesmí pít víno, k ženám, které hostiny nejen navštěvují, ale i pořádají. To od nich vyžaduje sofistikovanost a inteligenci, kterou přebírají ze škol, od svých otců a manželů, ale i majetek, se kterým náhle mohou disponovat, jelikož je zákon obcházen a dědictví je možné převést i na dceru. Namísto žen, které se oblékaly prostě a cudně, je snadné vidět bohaté a nákladné róby, ve kterých se odráží nejen touha ukázat svůj majetek a postavení, ale i snaha držet krok s módou, kterou (ač je to k neuvěření) přinášejí do společnosti cizinky, neznalé římských zvyků, a propuštěnkyně, které se na nějaké zvyklosti neohlížely.

Sexuální uvolněnost, bohatství proudící do aristokratických rodin a touha zůstat mladou a krásnou rozvrací rodinné hodnoty a důsledkem je klesající porodnost. Proti tomu vystupuje (již v novém státním zřízení) císař Augustus svými zákony, které jsou represivní a snaží se navrátit morálku a řád společnosti. Nepříliš kladné přijetí ale nedává takovýmto opatřením velkou naději na úspěch. V podstatě se dá říci, že nové pořádky přinese až křesťanství.

Na úplný závěr musím podotknout jednu důležitou skutečnost – co se v průběhu času i prostoru neměnilo, je postavení matky. K matkám v Řecku, Římě i Egyptě chovají vážnost literáti, kteří nabádají k slušnému chování plného úcty. Vliv, který matky na své syny mají, se nám promítá do mnoha osudů. Materství ženám nebylo odpíráno, výchově a zajištění života svým potomkům se naplno oddaly mnohé ženy, a tak se toto poslání stalo jejich osobní realizací.

Seznam použitých informačních zdrojů

Antické prameny

ANI: *Obecné mravní nauky Staroegyptské. Svazek třetí, nauky Aniova a Amenemopetova.* Překlad F. Lexa. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy 1929. 124 s. Sběrka pojednání a rozprav.

ARISTOFANÉS: *Ženský sněm.* Překlad J. Marek. Praha: Kvasnička a Hampl 1924. 77 s. Tisk Politiky.

ARISTOTELÉS: *Politika I.* Překlad M. Mráz. Praha: Oikoymenh 1999. 159 s. ISBN 80-86005-92-5.

EURIPIDÉS: *Héraklés a jiné tragédie.* Překlad J. Král a kol. Praha: Svoboda, 1988. 477 s. Antická knihovna.

EURIPIDÉS: *Trójanky a jiné tragédie.* Překlad O. Valešová a kol. Praha: Svoboda, 1978. 455 s. Antická knihovna.

HÉRODOTOS. *Dějiny: aneb devět knih dějin nazvaných Músy.* Překlad J. Šonka. Praha: Odeon, 1972. 548 s. Živá díla minulosti.

HIPPOKRATÉS: *Hippocratic Writings.* Překlad G. E. R. Lloyd. London: Penguin Books, 1983. 380 s. ISBN 978-0-14-044451-3.

MENANDROS: *Komedie pro všední den.* Překlad K. Hubka, E. Stehlíková. V Praze: Nakladatelství Svoboda 1983. 409 s. ISBN 25-085-83.

PAUSANIÁS: *Cesta po Řecku.* Překlad H. Bursinská. Praha: Svoboda 1973. 581 s. ISBN 25-039-73.

PLATÓN: *Ústava.* Překlad F. Novotný. Praha: Oikoymenh 2017. 427 s. ISBN 978-80-7298-230-1.

PLATÓN: *Zákony.* Překlad F. Novotný. Praha: Oikoymenh 2016. 415 s. ISBN 978-80-7298-214-1.

PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius: *Dopisy.* Překlad L. Vidman. Praha: Svoboda, 1988. 389 s. Antická knihovna.

PLÚTARCHOS: *O lásce a přátelství*. Překlad V. Bahník. V Praze: Nakladatelství Svoboda 1987. 355 s. ISBN 25-057-87.

a) PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Překlad A. Hartmann a kol. Praha: Odeon 1967. 834 s. ISBN 01-126-67.

b) PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*. Překlad A. Hartmann a kol. Praha: Odeon 1967. 808 s. ISBN 01-127-67.

POLYBIOS: *Dějiny III*. Překlad P. Oliva. Praha: Arista 2011. 416 s. ISBN 978-80-86410-62-3.

PUBLIUS OVIDIUS NASO: *Spisy (Lásky, Lásky milostné, Umění milovati, Jak léčit lásku)*. Překlad I. Bureš a R. Mertlík. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1963. 344 s. ISBN 01-025-63.

QUINTUS HORATIUS FLACCUS: *Ódy*. Překlad J. Binder a kol. Praha: Odeon 1972. 364 s. ISBN 01-043-72.

TITUS LIVIUS: *Dějiny I*. Překlad P. Kucharský a Č. Vránek. Praha: Svoboda 1979. 502 s. ISBN 25-020-79.

TITUS MACCIUS PLAUTUS: *Curculio*. Překlad do angličtiny Wolfgang de Melo. Harvard: Loeb Classical Library 2011. 562 s. ISBN 978-0-674-99678-6.

XENOFÓN: *Řecké dějiny*. Překlad J. Hejnic a kol. Praha: Svoboda 1982. 369 s. ISBN 25-008-82.

XENOFÓN: *Vzpomínky na Sókrata*. Překlad V. Bahník. Praha: Svoboda 1972. Antická knihovna.

Sekundární literatura

ADKINS, Lesley a Roy ADKINS. *Starověké Řecko: encyklopedická příručka*. Překlad D. Adámková. Praha: Slovart 2011. ISBN 978-80-7391-580-3.

BLUNDELL, Sue: *Women in ancient Greece*. Cambridge: Harvard University Press 1995. 224 s. ISBN 0-674-95473-4.

- BORSKÁ, Karolína: *Výchova chlapců se Spartě*. V Praze, 2009. 112 str. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce: Jana Keparťová.
- BUDIN, Stephanie Lynn: *Women in Antiquity*. Oxon: Routledge 2016. 1074 s. ISBN 978-1-138-80836-2.
- BURIAN, Jan: *Řím: Světa a stíny antického velkoměsta*. V Praze: Svoboda 1970. 276 s. ISBN 25-128-70.
- ECK, Werner: *Augustus a jeho doba*. Překlad V. Drbal. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o. 2004. 118 s. ISBN 80-7021-688-3.
- HRADEČNÝ, Pavel a kolektiv: *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009. 765 s. ISBN 80-7106-192-1.
- JAMES, Sharon L. a DILLON, Sheila: *A companion to woman in the ancient world*. Blackwell Publishing Ltd 2015. 616 s. ISBN 978-1-119-02554-2.
- KEPARTOVÁ, Jana: *Amazonky v dílech římských historiků*. Listy filologické. 2000, roč. 123, č. 1-2, s. 12-21, ISSN 0024-4457.
- KEPARTOVÁ, Jana: *Římané a Evropa*. Praha: Carolinum 2005. 298 s. ISBN 80-246-0862-6.
- KINCL, Jaromír a URFUS, Valentin: *Římské právo*. Praha: Panorama 1990. 469 s. ISBN 80-7038-134-5.
- LIGHTMAN, Marjorie a LIGHTMAN, Benjamin: *Ancient Greek and Roman woman*. New York: Checkmarkt Books 2000. 298 s. ISBN 0-8160-3112-6.
- LEXA, František: *Veřejný život ve starověkém Egyptě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1955. 239 s. Práce Československé akademie věd.
- LONG, Anthony: *Hellénistická filosofie*. Přeložil P. Kolev. Praha: Oikoymenh 2003. 341 s. ISBN 80-7298-077-7.
- MAREK, Bořivoj: *ed. Visvqve et avditv ivxta venerabilis adrogantiam effvgerat: sborník k 80. narozeninám prof. Bohumily Mouchové*. Praha: Jednota klasických filologů, 2013. 263 s. ISBN 978-80-904945-2-7.

- MICHALOVÁ, Veronika: *Právní a společenské postavení žen v antickém Římě*. Praha 2014. 70 s. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce: Robert Skopek
- MONTSERRAT, Dominic: *Sex and society in Graeco-Roman Egypt*. London: Kegan Paul International 1996. 238 s. ISBN 0-7103-0530-3.
- OLIVA, Pavel: *Sparta a její sociální problémy*. Praha: Academia 1971. 339 s. ISBN 509-21-875.
- OLIVA, Pavel: *Svět helénismu*. Praha: Arista 2001. 151 s. ISBN 80-86410-09-9
- POMEROY, Sarah B.: *Goddesses, whores, wives, and slaves*. New York: Schocken Books Inc. 1995. 267 s. ISBN 0-8052-1030-X.
- PUCCINI-DELBEY, Géraldine: *Sexuální život v Římě*. Překlad K. Uhlířová. Praha: Levné knihy, a.s. 2009. 399 s. ISBN 978-80-7309-678-6.
- RAWSON, Beryl: *The family in ancient Rome*. Kent: Croom helm 1986. 279 s. ISBN 0-7099-4202-8.
- RIGGS, Christina: *The Oxford Handbook of Roman Egypt*. Oxford: Oxford University Press 2012. 791 s. ISBN 978-0-19-957145-1.
- SHAW, Ian: *Dějiny starověkého Egypta*. Překlad D. Feltová. Praha: BB/art, 2010. 525 s. ISBN 978-80-7381-860-9.
- SINN, Ulrich: *Olympia: kult, sport a slavnost v antice*. Praha: Epoque, 2003. 119 s. ISBN 80-86328-20-1.
- SKŘEJPEK, Michal: *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018. 319 s. ISBN 978-80-7380-686-6.
- STROUHAL, Evžen: *Život starých Egyptanů*. Praha: Panorama 1989. 325 s. ISBN 80-7038-089-6.
- SVOBODA, Ludvík a kol.: *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia 1973. 741 s. ISBN 401-22-875.
- TALEB, Nassim Nicholas: *Zrádná nahodilost*. Překlad J. Kořínek. Praha: Paseka 2013. 269 s. ISBN 978-80-7432-292-1.

TARN, William Woodthorpe: *Hellenistic civilisation*. New York: The New American Library 1975. 372 s. Meridian Book.

VACHALA, Břetislav: *Egypt*. Praha: Libri 2003. 174 s. ISBN 80-7277-138-8.

VACHALA, Břetislav: *Starí Egypťané*. Praha: Libri 2010. 239 s. ISBN 978-80-7277-472-2.

VERNANT, Jean-Pierre: *Řecký člověk a jeho svět*. Přeložily Lucie Fialková a kol. Praha: Vyšehrad 2005. 268 s. ISBN 80-7021-731-6.

VERNER, Miroslav a kol: *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri 2007. 527 s. ISBN 978-80-7277-306-0.

WATTERSON, Barbara: *Women in Ancient Egypt*. Gloucestershire: Amberley Publishing 2013. 157 s. ISBN 978-1-4456-1020-7.

WENIG, Steffen: *Die Frau im Alten Ägypten*. Leipzig: Helmut Heine 1967. 112 s. Mdl-Nr. 705/67.

Internetové zdroje

CATWRIGHT, Mark: *Olympia*. Ancient History Encyclopedia. [online]. Vydáno dne 2.7.2012 [cit. 27.3.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/Olympia/>.

CATWRIGHT, Mark: *Women in Ancient Greece*. Ancient History Encyclopedia. [online]. Vydáno dne 27.7.2016 [cit. 14.2.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/article/927/women-in-ancient-greece/>.

JONES, Gabriel: *Pythia*. Ancient History Encyclopedia. [online]. Vydáno dne 30.8.2013 [cit. 27.2.2019]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/Pythia/>.

MARK, Joshua J.: *Female Gladiators in Ancient Rome*. Ancient History Encyclopedia. [online]. Vydáno dne 5.5.2018 [cit. 24.3.2018]. Dostupné z <https://www.ancient.eu/article/35/female-gladiators-in-ancient-rome/>.